

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA

Učivo o slovesech na 1. stupni ZŠ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Martina Dimová

Učitelství pro 1. stupeň základní školy, kombinovaná forma

Vedoucí práce: PaedDr. Jana Vejvodová, CSc.

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 28. června 2021

.....
vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych zde poděkovala své vedoucí práce PaedDr. Janě Vejvodové, CSc., za cenné rady a vedení práce. Dále bych ráda poděkovala vedení Základní školy Jana Amose Komenského v Karlových Varech za účast ve výzkumu, který má práce obsahuje.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	3
ÚVOD	4
1 DIDAKTICKÉ ASPEKTY UČIVA O SLOVESECH	5
1.1 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	5
1.2 DRUHY SLOVES	6
1.3 MLUVNICKÉ KATEGORIE SLOVES VE ŠKOLNÍ PRAXI	6
1.3.1 Mluvnická kategorie osoby a čísla	8
1.3.2 Mluvnická kategorie způsobu	9
1.3.3 Mluvnická kategorie času	10
1.4 SLOVESNÉ TVARY A JEJICH OSVOJOVÁNÍ	12
1.4.1 Uvědomování si slovesného tvaru	13
1.4.2 Poznávání tvaru	13
1.4.3 Tvoření slovesného tvaru	14
1.4.4 Užívání kodifikovaného tvaru	16
2 ANALÝZA UČEBNIC	17
2.1 ANALÝZA UČEBNIC PRO 3. ROČNÍK	17
2.1.1 Pojetí učiva o slovesech v učebnicích jednotlivých nakladatelství	17
2.1.2 Různorodost cvičení u sloves v učebnicích jednotlivých nakladatelství	20
2.1.3 Propojení učiva o slovesech s učivem komunikační a slohové výchovy v učebnicích jednotlivých nakladatelství	22
2.2 ANALÝZA UČEBNIC PRO 4. ROČNÍK	23
2.2.1 Pojetí učiva o slovesech v učebnicích jednotlivých nakladatelství	23
2.2.2 Různorodost cvičení u sloves v učebnicích jednotlivých nakladatelství	26
2.2.3 Propojení učiva o slovesech s učivem komunikační a slohové výchovy v učebnicích jednotlivých nakladatelství	29
2.3 ANALÝZA UČEBNIC PRO 5. ROČNÍK	31
2.3.1 Pojetí učiva o slovesech v učebnicích jednotlivých nakladatelství	31
2.3.2 Různorodost cvičení u sloves v učebnicích jednotlivých nakladatelství	33
2.3.3 Propojení učiva o slovesech s učivem komunikační a slohové výchovy v učebnicích jednotlivých nakladatelství	34
3 VÝZKUM	36
3.1 CÍL	36
3.2 POPIS A METODY VÝZKUMU	36
3.3 ZADÁNÍ PRACOVNÍHO LISTU	36
3.4 ZADÁNÍ TESTU S BODOVÁNÍM	37
3.5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	38
3.5.1 Identifikace sloves	38
3.5.2 Osoba a číslo	39
3.5.3 Způsob	41
3.5.4 Čas	44
3.5.5 Celkový průměr úspěšnosti	45
3.5.6 Práce s textem	45
4 NÁVRH AKTIVIT, CVIČENÍ	47
4.1 3. ROČNÍK	47
4.1.1 Pracovní list číslo 1	48
4.1.2 Pracovní list číslo 2	50
4.2 4. ROČNÍK	52
4.2.1 Pracovní list číslo 1	52
4.2.2 Pracovní list číslo 2	55

4.3	5. ROČNÍK	57
4.3.1	Pracovní list číslo 1	57
4.3.2	Pracovní list číslo 2	60
ZÁVĚR	62
RESUMÉ	63
SEZNAM INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	64
SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ	67

SEZNAM ZKRATEK

ZŠ – základní škola

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

SPN – pedagogické nakladatelství

NNŠ – nakladatelství Nová škola

ÚVOD

Učím český jazyk na 1. i 2. stupni ZŠ a téma, které jsem si zvolila pro svou diplomovou práci, je mi blízké. Učivo o slovesech je jednou z podstatných částí jazykového vyučování v předmětu český jazyk a literatura a získané znalosti a vytvořené materiály mi pomohou v praxi. Také mě zajímalo, zda si žáci uvědomují, jakou funkci slovesa mají.

Cílem mé práce je získat teoretické znalosti o didaktické transformaci učiva o slovesech, porovnat učivo o slovesech v učebnicích používaných na základních školách, provést výzkum, který ověřuje znalosti a dovednosti žáků 5. ročníků týkající se učiva o slovesech a připravit vlastní návrhy aktivit, jež povedou k propojení jazykového učiva o slovesech s učivem komunikační a slohové výchovy.

Diplomová práce obsahuje tři části. V první se věnuji teoretickému poučení o didaktických aspektech výuky sloves. Zaměřuji se na očekávané výstupy učiva o slovesech, které vymezuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Následně provádím analýzu ucelené řady učebnic českého jazyka pro 3.–5. ročník od pěti různých nakladatelství. Učebnice jsou vydané mezi lety 2004–2016. Knihy porovnávám na základě stanovených kritérií – didaktická transformace obsahu učiva o slovesech, různorodost cvičení a propojení učiva o slovesech s komunikační výchovou.

Praktická část diplomové práce popisuje cíle a metody provedeného výzkumu, jsou interpretovány zjištěné výsledky.

Poslední část diplomové práce obsahuje návrhy aktivit a činností zaměřených na slovesa pro žáky 3.–5. ročníku. Jednotlivé úkoly respektují požadavek integrity jazykového vyučování a stylistického zřetele.

1 DIDAKTICKÉ ASPEKTY UČIVA O SLOVESECH

Slovesa jsou jedním ze základních ohebných slovních druhů. Časují se. Vyjadřují děj – činnost podmětu – například běžím, chodím, stav podmětu – sedím, stojím nebo změnu jeho stavu – zvedám se. Také mohou vyjadřovat svým významem děj, který se na podmět neváže – sněží. Tvoří mluvnické i významové centrum věty.¹

1.1 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

V jazykové výchově získávají žáci vědomosti, které vedou k osvojování spisovné podoby českého jazyka. Tyto znalosti jsou důležité pro logické myšlení, které potřebují k jasnému a srozumitelnému vyjadřování. V komunikační a slohové výchově se pak učí vnímat a chápat jazyková sdělení, číst s porozuměním, psát souvislý text a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu. Díky tomu dochází také k rozvoji slovní zásoby. Dějová slovesa jsou nedílnou součástí tohoto procesu.²

Očekávanými výstupy jazykové výchovy 1. období týkajícími se učiva o slovesech jsou rozlišení slovních druhů v základním tvaru a užívání správných gramatických tvarů sloves v mluveném projevu. Ve 2. období pak porovnání významů slov, určování slovních druhů plnovýznamových slov a jejich užití ve správných gramatických tvarech v mluveném projevu, rozlišování spisovných a nespisovných tvarů slov.³

Mezi výstupy komunikační a slohové výchovy 1. období souvisejícími s učivem o slovesech je tvoření krátkého mluveného projevu na základě získaných zážitků, psaní jednoduchých sdělení (věcně i formálně správně), seřazení ilustrací podle dějové posloupnosti a vyprávění jednoduchého příběhu podle nich. Ve 2. období se slovesy souvisí psaní jednoduchých komunikačních žánrů (po obsahové i formální stránce správně), sestavení osnovy vyprávění a vytvoření krátkého písemného nebo mluveného projevu s dodržáním časové posloupnosti.⁴

¹ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 152. ISBN 80-04-23958-7.

² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 29. 11. 2020]. Dostupné z: file:///C:/Users/Martina/AppData/Local/Temp/RVP%20ZV_2017_%C4%8Derven-2.pdf.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

1.2 DRUHY SLOVES

Slovesa lze třídit podle různých kritérií. Z hlediska významového je dělíme na plnovýznamová a neplnovýznamová. Plnovýznamová jsou ta, která vyjadřují samostatný věcný význam.⁵ Mezi neplnovýznamová slovesa patří slovesa modální, fázová, sponová a vlastní pomocné sloveso.

Modální neboli způsobová slovesa (moci, muset, smět, mít (povinnost), chtít) vyjadřují možnost, vůli a nutnost. Př.: *Smím jít s vámi ven? Mohu vás dnes navštívit? Mám dojít nakoupit?* Fázová slovesa (začít, začínat, zůstat, zůstat, přestat, přestávat, ustát, ustávat) vyjadřují fáze děje. Př.: *Zedník začal pracovat v našem bytě. Zedník přestal pracovat v našem bytě.* Slovesa modální a fázová tvoří ve spojení s infinitivem plnovýznamových sloves složený slovesný přísudek. Slovesa sponová (být, stát se, mít) jsou součástí přísudku jmenného se sponou. Př.: *Ovoce je zralé. Bratr se stal lékařem.* Vlastní pomocné sloveso být/bývat je součástí složených slovesných tvarů. Př.: *budu vařit, vařila jsem, byli bychom přišli.*⁶

„Součástí některých sloves je trvale morfém *se, si*. Ta, která se vyskytují jen v tomto spojení, označujeme jako **zvratná slovesa**, tzv. *reflexiva tantum*, např. *smát se, bát se, ptát se, dotknout se, všimnout si.*“⁷

Slovesa dále můžeme rozdělit na předmětová – podle toho, zda řídí pád jména, kterého se děj slovesa přímo týká (čtu časopis, píšu dopis), jsou tedy doplněna předmětem a bezpředmětová – taková, která doplnění předmětem nepotřebují.⁸

1.3 MLUVNICKÉ KATEGORIE SLOVES VE ŠKOLNÍ PRAXI

Mluvnické kategorie sloves bývají označovány pro výuku jako obtížnější než kategorie jmenné.

Na 1. stupni si žáci osvojují kategorie jmenné a slovesné těsně po sobě. V jejich jazykovém povědomí se má vytvářet jednotu mezi těmito kategoriemi postupně po delší časové období. Nepochybujeme všechny kategorie, některé z nich jsou zařazovány až na 2. stupni. Kategorie slovesné a jmenné jsou v každém ročníku probírány v jiném

⁵ HAUSER, Přemysl a kol. *Český jazyk pro studující učitelství 1. stupně základní školy*. 1. vydání. GRADA Praha, 2012, s. 110-111. ISBN 978-80-247-3358-6.

⁶ Tamtéž.

⁷ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 154. ISBN 80-04-23958-7.

⁸ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 152-153. ISBN 80-04-23958-7.

pořadí. Ve 3. ročníku probíráme kategorie jmenné a poté slovesné, ve 4. ročníku je tomu naopak.⁹

Kategorie slovesné i jmenné jsou podřazeny slovním druhům, těmi výuka tvarosloví na 1. stupni začíná. Jsou probírány ve 2. ročníku a již zde se žáci seznamují s různými tvary sloves. Učebnice ve 3. ročníku má poté začínat slovními druhy, ke kterým se vrací, aby bylo učivo zopakováno. Na ně navazuje probírání mluvnických kategorií.¹⁰

Souvislost si musí uvědomovat také vyučující českého jazyka, aby nepodceňoval probrání jednotlivých cvičení, která vedou k zopakování a aktivizaci učiva o slovních druzích. V této fázi opakujeme také věcný význam sloves, při osvojování mluvnických kategorií to již není potřeba, k jejich určení slouží tvary slov.¹¹

Kategorie slovesného vidu souvisí se změnou věcného významu slovesa a na 1. stupni se o ní nehovoří. Žáci se s videm seznamují až na 2. stupni. Na 2. stupni ZŠ se žáci také seznamují se slovesným rodem. Důležitá je tam souvislost s učivem syntaktickým.¹²

Je vhodné, aby se žáci seznámili s osobou, číslem a časem již ve 3. ročníku. Je důležité, aby žáci pochopili vztah mezi slovesným tvarem a mluvnickými kategoriemi. Vedou k tomu také jednotlivá cvičení v učebnicích. K časování používáme osobní zájmena, na která při výuce upozorňujeme. V učivu o slovních druzích se přehled rozšiřuje po podstatných jménech také o slovesa a osobní zájmena. Žáci dochází k tomu, že slova, která se skloňují nebo časují, jsou ohebná, ostatní neohebná.¹³

Při seznámení s tvary sloves dochází k poznání infinitivu. Slovesné tvary rozdělujeme na určité a neurčité podle toho, zda vyjadřují kategorii osoby. Pokud ano, jedná se o slovesný tvar určitý, pokud ne, jde o slovesný tvar neurčitý. Při třídění určitých slovesných tvarů seznamujeme žáky s rozdělením na slovesné tvary jednoduché a složené, záleží na tom, jakými formálními prostředky jsou tvořeny.¹⁴ Vedeme je k tomu,

⁹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 136. ISBN 80-04-24251-0.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 136. ISBN 80-04-24251-0.

¹³ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 137. ISBN 80-04-24251-0.

¹⁴ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade mecum bohemiae, s. r. o., 2010, s. 166. ISBN 978-80-86041-37-7.

aby rozlišovali, které slovesné tvary tvoří jeden celek.¹⁵ Pracujeme pouze se složenými slovesnými tvary, do cvičení nezařazujeme příklady složených slovesných přísudků, např. „nemůže přijít“. Jde především o vztah jeden význam – více slov. Slovesný tvar složený nabízí také vztah jeden význam – více slov, kdy je jedním ze slov zvrtné zájmeno.¹⁶

Slovesný způsob – rozkazovací, oznamovací a podmiňovací je vyučován ve 4. ročníku, aby byl oddělen od osvojování druhů vět. Ty jsou oznamovací, rozkazovací, tázací a práci a probírají se ve 2. ročníku. Pojmy „oznamovací“ a „rozkazovací“ se překrývají a způsobují interferenci.¹⁷

1.3.1 MLUVNICKÁ KATEGORIE OSOBY A ČÍSLA

Tyto gramatické kategorie jsou probírány najednou, a to ve 3. ročníku. Žáci se nejprve seznamují se jmennou kategorií čísla, to je důležité pro určení kategorie čísla u sloves. Kategorie osoby je pro žáky novým učivem. Začínáme jednoduchou větou a u slovesného tvaru vyvozujeme kategorii osoby. Používáme málo rozvitě věty se slovesy v přítomném čase, ve kterých je vyjádřen podmět (věty s nevyjádřeným podmětem nejsou příliš vhodné). Jedním členem se ptáme na druhý, ale nepoužíváme názvy podmět a přísudek. Pokud budeme pracovat s větou – *Petr jde ven*, budeme se ptát, kdo, co jde ven. Odpověď nahrazujeme osobním zájmenem (on). Pokračujeme otázkou – co kdo dělá – Co Petr dělá? – Petr jde, on jde. Důležité je, aby žáci věděli, že tvar slovesa zůstává stále stejný. Na tabuli poté píšeme úplný přehled bez podmětu i bez osobních zájmen – jdu, jdeš, jde. Tento soupis doplňujeme o osobu – 1., 2., 3. Na jednoduchých příkladech nejdříve procvičujeme tvary jednotlivých osob v jednotném čísle, dokud nedojde k dostatečnému upevnění učiva. Stále používáme věty s vyjádřeným podmětem.¹⁸

Tento typ procvičování použijeme také u výuky jednotného a množného čísla sloves. Používáme jednoduché věty, které mají podmět vyjádřený substantivem. U sloves ve větách – Doktor ordinuje. Doktoři ordinují. – není problém s poznáním čísla. Ve druhé fázi použijeme podmět vyjádřený zájmenem – On ordinuje. Oni ordinují. A zároveň zavádíme tvary množného čísla – my, vy, oni. Ptáme se, co zájmena my, vy, oni označují (já a ještě

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998, s. 121. ISBN 80-85937-47-6.

¹⁶ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 137. ISBN 80-04-24251-0.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 141. ISBN 80-04-24251-0.

někdo jiný, ty a někdo jiný, osoby, ke kterým nepatřím). Nezapomínáme na dostatečné procvičení – dbáme na to, aby cvičný materiál obsahoval tvary sloves ve všech slovesných způsobech.¹⁹

1.3.2 MLUVNICKÁ KATEGORIE ZPŮSOBU

Slovesný způsob vyjadřuje vztah děje ke skutečnosti. Vzhledem k překrývání pojmů „oznamovací“ a „rozkazovací“ u slovesných způsobů a druhů vět podle postoje mluvčího ke skutečnosti hrozí riziko interference.²⁰

Oznamovací způsob neboli indikativ vyjadřuje děj, který se uskutečnil, uskutečňuje nebo teprve uskuteční. Slovesa můžou být použita také v záporu. Máma pekla, peče, bude péct. Máma nepekla, nepeče a nebude péct.

Rozkazovací způsob hodnotí děj jako nutný, který neuskutečňuji já jako mluvčí, ale někdo jiný – adresát. Vlastní jednoduché tvary existují pouze ve 2. osobě jednotného a množného čísla a v 1. osobě množného čísla. Například – namaluj, namalujte, namalujme.²¹

Podmiňovací způsob vyjadřuje možný děj, rozlišujeme kondicionál přítomný (psal bych, psal bys, psal by, psali bychom, psali byste, psali by) a minulý (byl bych psal, byl bys psal, byl by psal, byli bychom psali, byli byste psali, byli by psali nebo byl bych býval psal, byl bys býval psal, byl by býval psal, byli bychom bývali psali, byli byste bývali psali, byli by bývali psali). V současném mluveném jazyce je podmiňovací způsob minulý nahrazován přítomným. Bývá uplatňován při zdvořilostních obrazech a v ustálených spojeních místo oznamovacího způsobu (Prosil bych dvě limonády.).²²

Kategorie způsobu je ve škole obvykle probírána ve 4. ročníku. Nejdříve se žáci seznamují se všemi způsoby, poté až jednotlivě s každým z nich. Oznamovací způsob nevyjadřuje jen oznámení, rozkazovací způsob pouze rozkaz a podmiňovací pouze děj, který se může přihodit, právě proto je toto učivo pro žáky složitější. Jako učitelé omezujeme výklad pouze na to, co je podstatné a důležité právě pro danou věkovou skupinu žáků. Proto je možné ve 4. třídě říci, že oznamovací způsob oznamuje, rozkazovací rozkazuje a zakazuje. Používáme větu, jejíž slovesný tvar v oznamovacím způsobu můžeme volně

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 158. ISBN 80-04-23958-7.

²¹ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 159. ISBN 80-04-23958-7.

²² Tamtéž.

převést do způsobu rozkazovacího a podmiňovacího (Dnes sedíte v kroužku. Sedněte si do kroužku. Sedli byste si do kroužku? Vhodné je také zapojit zápor – Nesedejte si do kroužku.).²³

Důležitý aspekt pro zvládnutí nové látky je upevňování učiva. Připravíme věty se slovesy v oznamovacím způsobu tak, aby žáci museli slovesné tvary převést do způsobu rozkazovacího, dbáme také na použití negace (Píšete čitelně. – Pište čitelně. – Nepište čitelně.). Používáme cvičení zadaná v učebnici nebo hledáme v dalších materiálech. Kontrolujeme, že jsou zařazovány tvary jak v jednotném, tak i v množném čísle.²⁴

Podmiňovací způsob probíráme poslední, je pro pochopení nejsložitější. Vysvětlujeme, že vyjadřuje děj, který by mohl nastat, pokud budou splněny určité podmínky. K tomu, aby žáci správně použili tvary tohoto způsobu, potřebují také pochopit, co slovo podmínka znamená. Zařazujeme tedy cvičení na doplnění souvětí (Šel bych ven, kdyby...). Na 1. stupni probíráme pouze podmiňovací způsob přítomný. Postupně žáci mění tvary oznamovacího způsobu na rozkazovací, a nakonec i na způsob podmiňovací. Často používáme termíny, aby došlo k jejich zapamatování. Je třeba zdůrazňovat, že slovesný způsob se týká jen jednotlivých tvarů sloves, nikoli obsahu celé věty. Tím zabráníme, aby žáci ztotožňovali pojmy oznamovací způsob a oznamovací věta. Proto také neužíváme formulaci, že způsob oznamovací vyjadřuje oznámení, rozkazovací rozkaz a podmiňovací přání.²⁵

1.3.3 MLUVNICKÁ KATEGORIE ČASU

Sloveso svým určitým tvarem vyjadřuje, kdy se děj uskutečňuje. Čas vyjadřuje vztah děje k okamžiku promluvy. Rozeznáváme čas minulý, přítomný a budoucí (seděl, sedí, bude sedět).²⁶

Tvarem minulého času vyjadřujeme děj, který proběhl před okamžikem promluvy. Tvoří se složenými tvary sloves z přičestí činného a z pomocného slovesa být ve tvaru přítomném (psal jsem, psal jsi, psal, psali jsme, psali jste, psali), ve 3. osobě jednotného a množného čísla jde o složený slovesný tvar s nevyjádřenou (nulovou) pomocnou složkou.

²³ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 142-143. ISBN 80-04-24251-0.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 143. ISBN 80-04-24251-0.

²⁶ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v I. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 157. ISBN 80-04-23958-7.

Ve tvaru 2. osoby jednotného čísla je možné v některých případech použít zkrácený tvar pouze s -s, které připojíme k osobnímu, zvratnému zájmenu, ke spojovacímu výrazu nebo rovnou k přičestí (Tys to napsal. Napsal sis to? Jsem ráda, žes to napsal. Psals to ty?).²⁷

Přítomné tvary nedokonavých sloves vyjadřují děj probíhající v okamžiku promluvy (maluji, běžím, ležím, je stavěn).²⁸

Slovesné tvary vyjadřující budoucí čas vyjadřují to, co teprve nastane po okamžiku promluvy. Dokonavá slovesa ho vytvářejí jednoduchými tvary (řeknu, zapíšu), nedokonavá slovesa složenými tvary z pomocného slovesa být a infinitivu (budu psát, budu jíst).²⁹

Při výuce gramatické kategorie času vycházíme od slovesa nezvratného a nedokonavého. Pro vysvětlení můžeme použít časovou osu, kde ukážeme všechny tři časy. Žáci ji znají i z hodin vlastivědy – sami si ji rozdělí na tři období a vše si označí, včetně děje, který probíhal, probíhá a bude probíhat. Vzniknou jim tak tři úseky – minulost, přítomnost a budoucnost. Třídíme slovesa z výchozích textů a zapisujeme je pod daný časový úsek. Dále měníme tvary minulého času na tvary přítomného času a naopak. U budoucího času nejdříve nezařazujeme jednoduché tvary dokonavého slovesa, aby vyjádření minulého času složeným slovesným tvarem s pomocným slovesem (četl jsem, četl jsi, četl -, četli jsme, četli jste, četli -) mělo v budoucím čase vždy svůj ekvivalent (četli jsme – budeme číst). Příslovce zítra, pozítří, včera a předevcírem používáme ve spojení s minulým a budoucím časem, v této fázi výuky ještě nezařazujeme věty typu „Zítra končíme ve dvanáct“.³⁰

Tvary 3. osoby minulého času jednotného a množného čísla se řadí ke složeným tvarům, pro zajímavost žákům řekneme tvary, které byly při dřívějším časování používány (maloval jsem, maloval jsi, maloval jest) proto, aby si dokázali tyto tvary odůvodnit a nechybovali v nich.³¹

U žáků upevňujeme také pochopení kategorie času jako závislosti děje na okamžiku promluvy. Vycházíme z obyčejné věty, již reagujeme na běžnou realitu. Doplnujeme ji příslovečným určením času. Použijeme například větu – Dnes má Petr k obědu rajskou. Úkolem žáků je říci stejnou větu zítra tak, aby platila o dnešku (Včera měl Petr k obědu rajskou.). S takovým úkolem mohou být potíže vzhledem k obrácení pozornosti na to, že se ve sdělení uplatňuje čas podle toho, kdy věta vzniká, kdy k ději dochází, a ne

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 138. ISBN 80-04-24251-0.

³¹ Tamtéž.

podle toho, kdy sdělení platí. Stejným způsobem budeme také vyžadovat vytvoření věty tak, aby platila o zítřku (Zítřka bude mít Petr k obědu rajska.). Věty pro srovnání napíšeme pod sebe na tabuli. Děti tvoří nejdříve dvojice vět se slovesy v čase minulém a přítomném, přítomném a budoucím, později i v čase minulém a budoucím. Nakonec tvoří věty se slovesy ve všech třech časech, vznikají tak trojice vět.³²

1.4 SLOVESNÉ TVARY A JEJICH OSVOJOVÁNÍ

Rozlišujeme slovesné tvary jednoduché – pokud vyjadřují své kategorie jednoslovně a složené – vyjádření kategorií je rozloženo do dvojslovné či víceslovné formy.³³

Jednoduché slovesné tvary se skládají z tvarotvorného základu a tvarotvorného prostředku. Formant se většinou skládá z kmenotvorné přípony a koncovky, která je při časování ohýbána. U každého slovesa můžeme rozlišovat dva kmeny – přítomný a infinitivní. Část slovesa, jež zůstává, pokud odtrhneme zakončení 3. osoby jednotného čísla, je kmenem přítomným. Jestliže odtrhneme od přičestí trpného zakončení -l, -la, -lo, -li, jedná se o kmen infinitivní.³⁴

Řadí se k nim přítomný čas oznamovacího způsobu (vařím, běžím), rozkazovací způsob (vař, běž), budoucí čas sloves nedokonavých (povařím, poběžím), přechodník přítomný (vaře, běžte), infinitiv (vařit, běžet), přechodník minulý (uvařiv), přičestí činné (vařil, běžel) a přičestí trpné (vařen).³⁵

Složené slovesné tvary vznikají pomocí tvaru plnovýznamového slovesa a jednoduchého nebo složeného tvaru pomocného slovesa být.

Patří k nim čas minulý (vařil jsem), opisný budoucí čas nedokonavých sloves (budu vařit), podmiňovací způsob přítomný (vařil bych) a minulý (byl bych vařil, byl bych býval vařil), opisné tvary trpného rodu (je vařena). Mezi složené slovesné tvary se řadí také zvrtná slovesa složená z nezvratného slovesa a volné zvrtné částice.³⁶

Slovesné tvary lze třídit na určité a neurčité. Rozděluje je podle toho, zda vyjadřují slovesnou kategorii osoby, či nikoli. Infinitiv, přičestí činné a trpné,

³² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 139. ISBN 80-04-24251-0.

³³ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade mecum bohemiae, s. r. o., 2010, s. 168. ISBN 978-80-86041-37-7.

³⁴ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1988, s. 154-155. ISBN 80-04-23958-7.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

přechodník přítomný a minulý kategorii osoby nevyjadřují, řadí se tedy mezi tvary neurčité. Všechny ostatní jsou určité.³⁷

Osvojování slovesných tvarů souvisí se zvládnutím učiva o mluvnických kategoriích. Vychází z toho, že žák slovesné tvary používá a uvědomuje si je, poznává je, tvoří správné tvary a vědomě je používá. Postupně tyto etapy z dovedností přecházejí v návyk. Rozhodujícím faktorem je výklad učitele. Výchozí texty by měly být zaměřeny na použití tvarů sloves v kontextu.³⁸

1.4.1 UVĚDOMOVÁNÍ SI SLOVESNÉHO TVARU

Tento probíhající proces má za úkol napomáhat žákovi ve formování představy o tom, že slovesné tvary vytvářejí systém, vede ho k poznání toho, že slovesný tvar má svůj lexikální význam (dané sloveso něco znamená) a mluvnický význam (slovesný tvar vyjadřuje mluvnické kategorie). Dále pomáhá fixovat v povědomí žáků pojem slovesa jako ohebného slovního druhu, který se časuje, na rozdíl od jmen, jež se skloňují.³⁹

Při výuce je důležité kromě cvičení z učebnic zařazovat také vlastní texty. Společně s určováním slovesných tvarů je vhodné určovat i tvary podstatných jmen, aby žáci uplatnili logicko-myšlenkový postup komparace.⁴⁰

Tento přístup zajišťuje brzkou fixaci některých slovesných koncovek, které žákům signalizují slovesný tvar. Na prvním místě jde o koncovku 2. osoby jednotného čísla přítomného času oznamovacího způsobu (-áš, -eš, -íš), dále o koncovky 2. osoby množného čísla přítomného času oznamovacího způsobu (-áte, -ete, -íte). Dbáme na správnou výslovnost koncovek.⁴¹

1.4.2 POZNÁVÁNÍ TVARU

V první fázi seznamujeme žáky se slovesným tvarem, který je určen slovesnými kategoriemi. Ve druhé se zabýváme slovesným tvarem určovaným příslušností slovesa ke slovesné třídě. Třídy nejsou na 1. stupni probírány, ale učebnice je nepřímo připomínají.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 144. ISBN 80-04-24251-0.

³⁹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 145. ISBN 80-04-24251-0.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 146. ISBN 80-04-24251-0.

Osobní koncovka má u různých sloves různou podobu. Učivo o slovesných tvarech je funkčně propojeno s učivem pravopisným. Žáky upozorníme, že pokud se v osobních koncovkách přítomného času vyskytne i, í, vždy jde o měkké i, í. Dále je důležité zapamatování toho, že v koncovkách -ím, -ám je dlouhá samohláska.⁴²

Žák postupně podle tvaru pozná, že jde o slovesný tvar, odliší ho podle typických znaků od jiných slov. Význam má metoda srovnávání, v učebnicích jsou používána různá písma, barvy, nadpisy, přehledy, totéž představujeme žákům také na tabuli (například barevnými fixami, křídami). V průběhu upevňování a procvičování učiva používáme pouze termín koncovka, později osobní koncovka.⁴³ *Vytváří se paralela k termínu pádová koncovka, pomáhá k uvědomování si rozdílu mezi jmény a slovesy, upevňuje se souvislost jméno – skloňování (pád) – pádová koncovka a souvislost sloveso – časování (osoba) – osobní koncovka.*⁴⁴

V praxi je důležité dodržet postup probírání učiva podle obtížnosti. Proto žák podle tvaru poznává slovesný tvar a určuje kategorie, které už zná. V počátečních fázích výcviku určuje osobu podle osobního zájmena, ve vyšších fázích pak podle koncovky. U složených tvarů žákům připomínáme, že infinitiv vyjadřuje věcný význam a pomocné sloveso mluvnické kategorie. Zároveň dbáme na správné používání terminologie – najdi slovesný tvar. U kategorie času postupujeme stejným způsobem. Využíváme znovu metodu komparace.⁴⁵

Dbáme i nadále na zařazování cvičení, která aktivizují jmenné kategorie. Jde o důležitou součást osvojování učiva.

1.4.3 TVOŘENÍ SLOVESNÉHO TVARU

Tvořením gramaticky správného tvaru se v žádném ročníku nezačíná, z toho důvodu má učitel čas, aby vyzoroval, jak kvalitní je žakovský projev a uvědomil si úroveň správnosti z hlediska gramatiky. Žáci jsou ovlivněni také prostředím, ve kterém vyrůstají – mluva města, prostředí rodiny, daný region. Měli bychom si jako učitelé vytvořit přehled

⁴² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 146. ISBN 80-04-24251-0.

⁴³ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 147. ISBN 80-04-24251-0.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 147-148. ISBN 80-04-24251-0.

o tom, kterým žákům je nutné věnovat více pozornosti. Zároveň bychom měli veřejně chválit ty, kteří si z rodiny přinášejí správný projev. Ostatní se je poté budou snažit napodobovat.⁴⁶

Ve 2. ročníku se v učebnicích předkládají taková cvičení, ve kterých žáci nedělají chyby, používána jsou jednoduchá slovesa v bezproblémových tvarech. Ve 3. a hlavně ve 4. ročníku již dochází k osvojování kodifikovaných tvarů sloves. V momentě, kdy procvičujeme správnosti tvarů, se soustředíme na to, co právě potřebujeme procvičit.⁴⁷

Základní metoda je stále syntéza. Má dojít k utvoření tvaru, který bude odpovídat určeným kategoriím (utvoř 2. osobu množného čísla budoucího času oznamovacího způsobu od slova mluvit). V učebnicích jsou tato cvičení obsažena a při špatných odpovědích je nutné postupovat od chybně uvedeného tvaru přes jednotlivé kategorie k tomu správnému. Ukáže nám to, jak můžeme danému žákovi pomoci odstranit chyby. Náročnost cvičení zvyšujeme postupně a vždy se snažíme, abychom zapojovali všechny slovesné kategorie. Důležitou součástí výuky je správné naučení tvarů podmiňovacího způsobu, neboť v nich žáci hodně chybují. V písemných projevech žáků se vyskytují již od 3. ročníku, v té době musíme přistupovat k chybám citlivě. K jejich naučení dochází postupně se změnou postoje žáka k jazyku.⁴⁸

Pro správnou výslovnost kodifikovaných tvarů je důležité, aby učitel byl pro žáky vzorem ve spisovném vyjadřování. Ti, kteří mají akustickou paměť, napodobují učitele brzy, ostatním to trvá déle. Určitou úlohu tu sehrává také fakt, jak je učitel žáky vnímán, měl by pro ně být přirozenou autoritou. Je nutné vyžadovat zřetelnou výslovnost tvarů ve všech hodinách českého jazyka (mluvnice, sloh, čtení), ale i v ostatních předmětech.⁴⁹

Pravopis tvarů je usnadňován jednak tím, že u mnoha slov pravopis souvisí se správnou výslovností, jednak tím, jak je volen cvičný materiál v učebnicích. Ve 3. ročníku věnujeme pozornost tvarům 1. osoby jednotného čísla a 3. osoby množného čísla oznamovacího způsobu přítomného času (žiji – žijí). Procvičujeme na tabuli i do sešitů a stále zdůrazňujeme spisovnou výslovnost slov. U rozkazovacího způsobu vždy nepomůže uvádět výslovnost, vhodné je říci jiný tvar tohoto slovesa. Pravopis slovesných tvarů zařazujeme i do jazykového učiva jiného charakteru. Naším cílem je přejít u žáků

⁴⁶ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 149. ISBN 80-04-24251-0.

⁴⁷ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 150-151. ISBN 80-04-24251-0.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 151-152. ISBN 80-04-24251-0.

od dovednosti k návyku. Po probrání učiva určujeme žákům chyby ve slovesných tvarech k opravě a vždy správnost jejich opravy kontrolujeme.⁵⁰

1.4.4 UŽÍVÁNÍ KODIFIKOVANÉHO TVARU

Ve 4. ročníku uplatňujeme didaktickou zásadu integrity jazykového vyučování a stylistického zřetele. *Ve shodě s učebnicí vyžadujeme od žáků tvary sloves se zvratnými zájmeny nebo tvary zvratných sloves typu koupal ses, ohřál sis, u podmiňovacího způsobu tvary učil by ses, koupil by sis, se spojkou například aby ses to naučil.*⁵¹

Učitel by měl znát přípustné varianty, aby zbytečně nezasahoval do žákova projevu. V praxi stylistické hledisko používáme, avšak reagujeme citlivě.⁵²

⁵⁰ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 152-153. ISBN 80-04-24251-0.

⁵¹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990, s. 154. ISBN 80-04-24251-0.

⁵² Tamtéž.

2 ANALÝZA UČEBNIC

Srovnání provádím u vybraných ucelených řad učebnic českého jazyka (nakladatelství SPN, Nová škola, Taktik, Didaktis a Fraus) pro 3.–5. ročník. Zjišťuji, jak je učivo o slovesech v jednotlivých učebnicích pojato, jakým způsobem jsou slovesa definována, zda kapitoly obsahují dostatečné množství cvičení na procvičování daných jevů a jakým způsobem je do komunikační výchovy – do nácviku vypravování zapojeno učivo o slovesech.

2.1 ANALÝZA UČEBNIC PRO 3. ROČNÍK

2.1.1 POJETÍ UČIVA O SLOVESECH V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Kapitola týkající se učiva o slovesech v učebnici nakladatelství SPN začíná cvičením zaměřeným na jejich vyhledávání v textu, následuje učivo o mluvnických kategoriích sloves, a to v pořadí čas, osoba a číslo, žáci jsou dále seznámeni se slovesnými tvary v přítomném, budoucím a minulém čase. V souvislosti s mluvnickým významem jsou zaváděny také pojmy jednoduché a složené slovesné tvary, přičestí činné. Poslední částí kapitoly je stylizační cvičení – vyprávění podle obrázků. Vše zakončuje shrnutí a ověření učiva.

Je pozitivní, že východiskem učiva o slovesech je práce s textem. Kromě vyhledávání sloves mají žáci také za úkol vyprávět obsah článku. Učivo je uspořádáno induktivně, tj. od práce s konkrétním jazykovým materiálem k vyvození obecných závěrů. Žáci nejprve řeší úkol, na řešení navazuje shrnutí poznatků, ke kterým žáci při řešení došli.

Ukázka:

 2. Překreslete si tabulku do sešitu a vyplňte ji podle vzoru.

Teď	O prázdninách
sportuju	budu sportovat
lenuším	
odpočívám	
koupu se	budu se koupat
hraju si	
bavím se	

! Pamatujte si:

Slovesné tvary jsou jednoduché a složené. Například:
jednoduché tvary: sportujeme, čteš, vzpomíná si, usměje se
složené tvary: budu vyprávět, budeme se smát, budou si prohlížet

Obrázek 1: Jednoduché a složené slovesné tvary

Foto autorka, zdroj dat: HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro základní školy 3.*, Nakladatelství SPN, Praha 2008, s. 175. ISBN 978-80-7235-390-3.

Kapitola o slovesech v učebnici nakladatelství Nová škola začíná seznámením s mluvnickou kategorií čísla. Žáci mají nejprve v textu vyhledávat slovesa. Zároveň žáci vyhledávají slovesné tvary vyjadřující, co dělá pejsek sám a co dělá kočička sama, a naopak slovesné tvary vyjadřující, co dělají oba společně. Následně je uvedena definice mluvnické kategorie čísla. Dále jsou vyvozeny i další slovesné kategorie – osoba a čas. Jsou zavedeny pojmy infinitiv a zvrtná slovesa. Na rozdíl od učebnice nakladatelství SPN zde není uveden pojem příčestí činné. Definice mluvnických kategorií sloves se v této učebnici od učebnice nakladatelství SPN příliš neliší.

Do učiva o slovesech je také zařazeno opakování vyjmenovaných slov. Cvičení je zaměřeno na určování osoby, čísla a času. Učivo o slovesech je propojeno s lexikálním učivem, pracuje se s vysvětlováním významů slov a s frazeologickými obraty. V opakovací části je zařazeno cvičení založené na vymýšlení dějových sloves k obrázkům, aktivita je propojena s časováním sloves.

Ukázka:

Obrázek 2: Dějová slovesa

Foto autorka, zdroj dat: Český jazyk 3 – učebnice pro 3. ročník základní školy. Nakladatelství Nová škola, s.r.o., 2016, s. 104. ISBN 978-80-7289-790-2.

V učebnici nakladatelství Taktik se žáci seznamují s mluvnickými kategoriemi sloves v pořadí osoba, číslo a čas. Dále jsou rovněž zavedeny pojmy infinitiv – neurčitý tvar a zvrtná slovesa. Stejně jako v předchozích učebnicích je i zde rozdělení slovesných tvarů na jednoduché a složené. Také v této učebnici je zařazeno textové cvičení, v němž se pracuje s porozuměním textu, a tento úkol je propojen s úkolem vyhledat slovesa. Oproti ostatním učebnicím jsou jednotlivé mluvnické kategorie sloves na závěr znovu shrnuty do přehledné tabulky (všechny definice vždy najdeme na začátku stránky) a procvičeny ještě všechny dohromady.

U časování sloves je kladen důraz na to, aby žáci pochopili, že jde o změnu koncovek u sloves. Koncovky jsou názorně zvýrazněny ještě také v učebnici nakladatelství Fraus, ostatní učebnice pouze uvádí, že slovesa podle osoby, čísla a času mění svůj tvar.

Ukázka:

ČASOVÁNÍ SLOVES, ZMĚNA KONCOVKY U SLOVES

Slovesa časujeme - měníme jejich tvar podle osoby, čísla a času.
Při časování se mění koncovka sloves.
V koncovkách přítomných tvarů sloves píšeme vždy měkké *i, í* (prosím, vozíme, kreslí).

osoba	číslo jednotné			osoba	číslo množné		
1.	nesu	prosím	dělám	1.	neseme	prosíme	děláme
2.	neseš	prosíš	děláš	2.	nesete	prosíte	děláte
3.	nese	prosí	dělá	3.	nesou	prosí	dělají

Obrázek 3: Časování sloves

Foto autorka, zdroj dat: OLŽBUTOVÁ, Jana. *Hravá čeština 3*. Nakladatelství Taktik, 2016. ISBN 978-80-7563-004-9.

V učebnici nakladatelství Didaktis jsou dohromady vyvozovány mluvnické kategorie osoby a čísla, následuje seznámení s mluvnickou kategorií času. V učebnici jsou také zařazeny pojmy infinitiv a zvrtná slovesa, procvičovány jsou však pouze okrajově. Oproti ostatním učebnicím obsahuje tato učebnice málo cvičení, textové cvičení chybí. Úvodní texty jsou věnovány příběhu, který provází děti celou učebnicí, ale pouze málokdy se s ním dále pracuje.

V učebnici nakladatelství Fraus žáci nejprve plní úkoly vztahující se k úvodnímu textu. Kromě podstatných jmen v něm vyhledávají i slovesa. Seznamují se s mluvnickými kategoriemi osoby a čísla. Slovesa jsou představena jako slovní druh, který se časuje a mění své tvary. V této učebnici je větší prostor než u ostatních učebnic věnován rozlišení jednoduchých a složených slovesných tvarů. Vyskytuje se zde i textové cvičení, tématem je „Letní dětský tábor Indiáni od Divoké řeky“. Žáci mají za úkol vyplnit si sami přihlášku na tento tábor a provádějí úkoly vztahující se k učivu o slovesech. Zároveň odůvodňují psaní velkých písmen. Jazyková složka je tedy určitým způsobem propojena se složkou slohovou a komunikační.

Ukázka:

Přihláška na tábor

INDIÁNI OD DIVOKÉ ŘEKY	
Termín pobytu:	2. ČERVENCE - 15. ČERVENCE 2010
Jméno a příjmení dítěte:	LUCIE VESELÁ
Datum narození:	9. LEDNA 2002
Adresa bydliště:	JABLOŇOVÁ 123 630 52 VOTICE
Zdravotní pojišťovna:	POJIŠŤOVNA PRO DĚTI A MLÁDEŽ
Škola, třída:	ZŠ VOTICE, III. A
Jméno a příjmení otce:	KAREL VESELÝ
Jméno a příjmení matky:	KATEŘINA VESELÁ
Telefonické spojení na rodiče:	337 338 821
Zdravotní stav dítěte (alergie, diety, léky, brýle apod.):	ALERGIE NA PENICILIN A TRÁVY, UŽÍVÁ PRAVIDELNĚ ZYRTEC
Zájmy dítěte:	JÍZDA NA KOLE, HRA NA FLÉTNU
Dovednosti a jiné:	PLAVE NA KRÁTKOU VZDÁLENOST, DOMLUVÍ SE ANGLICKY V BĚŽNÝCH SITUACÍCH, UMÍ MORSEOVU ABECEDU

11 V posledním bodu přihlášky (Dovednosti a jiné) vyhledej slovesné tvary. Urči jejich osobu a číslo. ●

- První sloveso časuj.
- Druhé sloveso převed' do množného čísla.
- Třetí sloveso převed' do 1. osoby.

Obrázek 4: Přihláška na tábor

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVI, Jaroslava a kol. *Český jazyk, učebnice pro 3. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2009, s. 112. ISBN 978-80-7238-857-8.

V další kapitole s názvem „Hravá“ se žáci seznamují s mluvnickou kategorií času a s infinitivem. Definice se ve srovnání s ostatními učebnicemi neliší. Všechny časy – minulý, přítomný a budoucí jsou představeny v tabulce najednou. Na vyhledávání slovesných tvarů, infinitivů a časů volně navazuje učivo o základní skladební dvojici. Je spojováno s vyhledáváním sloves. Pro pochopení přísudku je toto propojení tvaroslovného a skladebního učiva velmi účelné.

2.1.2 RŮZNORODOST CVIČENÍ U SLOVES V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Práce s textem se nevyskytuje pouze v učebnici nakladatelství Didaktis, v níž jsou texty použity hlavně k vyprávění příběhu. Ten prostupuje celou učebnicí. Účelné propojení práce s textem a učiva o slovesech lze najít v učebnici Taktik. Otázky k textu vedou k jeho

porozumění, podporují rozvoj komunikační kompetence a zároveň kombinují probírané jevy i s jinými. Žáci musí v úryvku různé jevy vyhledávat nebo měnit, orientovat se v textu, přemýšlet nad zadanými úkoly a samostatně pracovat. Práci s textem vhodně zařazuje také učebnice nakladatelství Fraus. Dochází k účelnému propojení jazykové i slohové a komunikační složky předmětu a k motivaci praktickým využitím učiva v reálném životě.

Ve všech učebnicích se objevují cvičení s následujícími zadáními: doplň, vypiš, utvoř, odůvodni, vyhledej a urči, podtrhni. Žáci mají vyhledávat slovesné tvary, určovat gramatické kategorie, a to jednotlivě i všechny tři.

Učebnice nakladatelství SPN, Taktik a Fraus obsahují obměňovací cvičení, v nichž mají žáci převádět slovesné tvary jednotného čísla do čísla množného a naopak, obměňovací cvičení jsou zaměřena i na změnu slovesného času. Užíváním správných tvarů se zabývají všechny učebnice, stejně tak přiřazením osobních zájmen ke slovesným tvarům. Jednoduché a složené slovesné tvary žáci rozlišují v učebnici nakladatelství Fraus (zde žáci také označují zakončení slovesných tvarů), nakladatelství SPN a nakladatelství Nová škola. Úkoly zaměřené na časování sloves se nevyskytují ve všech učebnicích (pouze v učebnicích nakladatelství Taktik, Didaktis a Fraus).

Učebnice nakladatelství SPN propojuje učivo o slovesech s rozlišováním vět jednoduchých a souvětí, učebnice nakladatelství Nová škola pouze s učivem o podstatných jménech, která jsou probírána před slovesy, učebnice nakladatelství Taktik a Fraus propojují učivo o slovesech s větším množstvím jiných jevů (vyjmenovaná slova, vzorce souvětí, podstatná jména, velká písmena...). Učebnice nakladatelství Fraus propojuje učivo o slovesech i se zavedením pojmu základní skladební dvojice. Učebnice nakladatelství Didaktis zařazuje v kapitole cvičení a otázky týkající se výhradně učiva o slovesech.

Část učebnic využívá cvičení s obrázky, žáci mají na základě jejich pozorování vymýšlet slovesa, a nakonec jich využít při popisu děje na obrázcích nebo při vypravování podle obrázků. Učebnice nakladatelství SPN popis obrázků a vymýšlení dějových sloves k nim do učebnice nezařazuje. Učebnice nakladatelství Nová škola má v učebnici pouze jedno takové cvičení. Učebnice nakladatelství Taktik zařazuje zároveň i otázky typu: „Napiš, co děláš ve škole a co dělají ostatní. Řekni, co děláš. Řekni, co ses učil.“ Učebnice nakladatelství Fraus zadává i úkol vymýšlet věty o sobě s použitím stejného počátečního písmena všech slov.

Ukázka:

Obrázek 5: Slovesa k obrázkům

Foto autorka, zdroj dat: OLŽBUTOVÁ, Jana. *Hravá čeština 3*. Nakladatelství Taktik, 2016, s. 72. ISBN 978-80-7563-004-9.

Korekturní cvičení zařazují pouze dvě učebnice, a to učebnice nakladatelství Taktik a Fraus.

Ukázka:

- Winky má bratrance, který žije v Česku teprve krátce. V češtině proto ještě chybuje.

Nedávno šel sám do obchodu a paní prodavačce povídal: „Prosíme jedno mléko. A maminka chtějí ještě droždí.“ Před obchodem se pak otočil na bílého pejska čekajícího na pána: „Nekousnete mě?“
- Vyhledej chybné slovesné tvary a nahraď je správnými. ●
- Tvoř tvary slovesa **snídat**.

Obrázek 6: Práce s chybou

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVÁ, Jaroslava a kol. *Český jazyk, učebnice pro 3. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2009, s. 110. ISBN 978-80-7238-857-8.

2.1.3 PROPOJENÍ UČIVA O SLOVESECH S UČIVEM KOMUNIKAČNÍ A SLOHOVÉ VÝCHOVY V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Na učivo o slovesech v učebnici nakladatelství SPN navazuje vyprávění podle obrázků.

Učebnice nakladatelství Nová škola zařazuje do kapitoly o slovesech na konci také slohová cvičení. Jedná se o vyprávění podle osnovy, vyprávění podle obrázků a hraní scénky.

Učebnice nakladatelství Taktik má část komunikační a slohová výchova úplně oddělenou od části zaměřené na jazykovou výchovu. V kapitole zaměřené na různé způsoby vypravování slovesa zmíněna nejsou.

V učebnici nakladatelství Didaktis navazuje na kapitolu o slovesech vyprávění podle osnovy a podle obrázkové osnovy. Žádným jiným způsobem však není kapitola propojena s učivem o slovesech ani na ně nijak neupozorňuje.

Učebnice nakladatelství Fraus komunikační a slohovou výchovu s jazykovou výchovou určitým způsobem propojuje. Např. v části úvodního textu „Letní dětský tábor Indiáni od Bobří řeky“ chybí slovesa a žáci mají za úkol je doplnit a vymyslet s nimi věty. Cílem je použití dějových sloves. V kapitole je také zařazen obrázek, u něhož je úkolem říkat, co na něm děti dělají.

Ukázka:

3 V úvodním textu vyhledej slovesa. V které části chybí? Dopln tuto část textu vhodnými slovesy a říkej věty.

9 Říkej, co dělají děti na obrázku. Slovesné tvary převed' do množného čísla.

Obrázek 7: Použití sloves

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVÁ, Jaroslava a kol. *Český jazyk, učebnice pro 3. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2009, s. 109 a 111. ISBN 978-80-7238-857-8.

2.2 ANALÝZA UČEBNIC PRO 4. ROČNÍK

2.2.1 POJETÍ UČIVA O SLOVESECH V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Kapitola o slovesech v učebnici nakladatelství SPN tentokrát začíná opakováním slovesných mluvnických kategorií probraných ve třetím ročníku (osoba, číslo, čas), je také připomenut slovesný tvar jednoduchý a složený a neurčitý tvar – infinitiv. Znovu jsou uvedeny tvary sloves v přítomném a minulém čase a nově jsou žáci seznámeni s mluvnickou kategorií slovesného způsobu. Učivo začíná oznamovacím způsobem, později je připojen způsob rozkazovací, poté způsob podmiňovací. Ten obsahuje i upozornění na spojky aby, kdyby.

Ukázka:

! Pamatujte si:

Spojky *aby, kdyby* se spojují s *bych, bys, by, bychom, byste, by* v jedno slovo.

Obrázek 8: Spojky *aby, kdyby*

Foto autorka, zdroj dat: HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk pro základní školy 4*. Nakladatelství SPN, Praha 2009, s. 152. ISBN 978-80-7235-423-8.

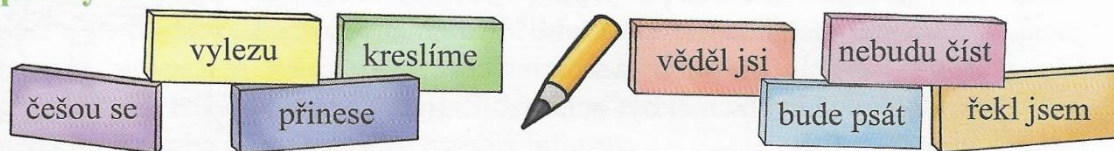
Před tabulky shrnující poučky pro rozkazovací a podmiňovací způsob jsou zařazena cvičení, ve kterých již žáci určují všechny způsoby. Následují slohové úkoly, které se týkají popisu pracovního postupu. Kapitola je zakončena shrnutím toho, co se žáci naučili. I v učebnici tohoto ročníku se objevuje textové cvičení.

Učebnice nakladatelství Nová škola zavádí definici tvaru určitého a neurčitého, v učebnici českého jazyka pro 3. ročník byli žáci seznámeni s infinitivem. Poprvé se zde objevuje rozlišení jednoduchých a složených slovesných tvarů.

Ukázka:

2. JEDNODUCHÉ A SLOŽENÉ SLOVESNÉ TVARY

1. Lenka si rozdělila slovesa na kartičkách na dvě skupiny. Vysvětlete, jak přemýšlela.

! Tvary sloves, které jsou vyjádřeny jedním slovem, jsou **tvary jednoduché** (*přinese*). Patří mezi ně i tvary se zájmenem *se, si* (*dívám se, říkám si*).
 ● Tvary sloves, které jsou vyjádřeny více slovy, jsou **tvary složené** (*věděl jsem, budu psát, řekl by*). Všechny tvary sloves v čase minulém jsou složené (*on utekl*).

Obrázek 9: Slovesné tvary

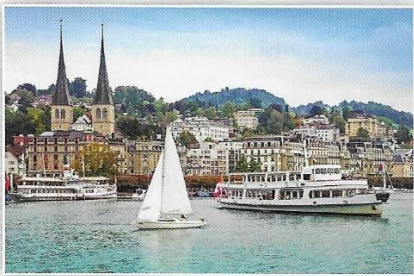
Foto autorka, zdroj dat: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 4 – učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Nová škola, s.r.o., 2016, s. 87. ISBN 978-80-7289-763-6.

Jsou opakovány mluvnická kategorie osoby a zvrtná slovesa. Slovesný způsob je v kapitole úplně vynechán. I zde je nejdříve uvedeno cvičení a poté až zopakována definice. Učivo slohové není s učivem o slovesech nijak propojeno.

Učebnice nakladatelství Taktik nejprve opakuje určování osoby, čísla a času. Blíže vysvětluje tvar určitý a neurčitý.

Ukázka:

5 Nahrad' infinitivy určitými tvary sloves v čase přítomném. Cvičení napiš do sešitu.

Lod' (plout) na Labi. V létě (svítit) a (hřát) sluníčko. (Jet) tramvají na Václavské náměstí. (Otevřít) učebnici na straně dvacet a (číst) cvičení tři. Maminka (vařit) oběd. Balón (letět) do nebe. (Poslouchat) moderní hudbu. (Přát) všechno nejlepší k svátku.

a | Přečti cvičení v čase minulém.

Obrázek 10: Nahrazení infinitivu určitým tvarem sloves

Foto autorka, zdroj dat: STIERANKOVÁ, Ilona. *Hravá čeština 4*. Nakladatelství Taktik, 2016, s. 72. ISBN 978-80-7563-030-8.

Zopakována jsou zvrtná slovesa, jednoduché a složené slovesné tvary a časování. Po souhrnném opakování učiva je stejně jako v učebnici SPN nově vysvětlena mluvnická kategorie slovesného způsobu. Nejdříve je definován, až po tabulce s definicí následují cvičení. Zdůrazněny jsou nespisovné tvary podmiňovacího způsobu. Slovesné způsoby nejsou probírány každý zvlášť a obecně není v učebnici věnováno dost prostoru zavedení nového učiva.

Ukázka:

PAMATUJ! by jsem, by jsi, by jsme, by jste **v ČJ NEEEXISTUJE!!!**

Obrázek 11: Nesprávné tvary

Foto autorka, zdroj dat: STIERANKOVÁ, Ilona. *Hravá čeština 4*. Nakladatelství Taktik, 2016, s. 82. ISBN 978-80-7563-030-8.

Celou kapitolu zakončuje opakování učiva o slovesech, zapojena jsou i podstatná jména probíraná v předešlé kapitole. Přestože jsou slohová cvičení zařazena samostatně, úkol zaměřený na vypravování je funkčně propojen s využitím sloves.

Také učebnice nakladatelství Didaktis nejdříve opakuje slovesné kategorie, slovesné tvary určité, neurčité, jednoduché a složené a zvrtná slovesa. Následuje shrnutí učiva, jež bylo probíráno ve 3. ročníku. Kapitola pokračuje vypravováním příběhu, učivo o slovesech je s ním vhodně propojeno. Žáci vymýšlejí příběh obsahující zadaná slovesa.

Následuje opakování učiva o slovesném času. Je zde věnováno více prostoru procvičení než v učebnici pro 3. ročník. Je zvolen postup od času přítomného k času budoucímu, nakonec je zařazen čas minulý. Následující slohové učivo o telefonování

nevyužívá poznatků z učiva o slovesech, přestože při vymýšlení úkolu, jak si budou lidé telefonovat za 100 let, je nutné slovesné tvary použít.

Celá kapitola o slovesech je zakončena novým učivem o slovesném způsobu. Postupuje se od celku, tedy od představení všech slovesných způsobů, k jednotlivým slovesným způsobům. Každý je vymezen zvlášť, nejdříve oznamovací, pak rozkazovací a jako poslední způsob podmiňovací. Stejně jako v učebnici nakladatelství SPN i zde jsou žáci upozorněni na spojování spojek aby a kdyby s tvary podmiňovacího způsobu pomocného slovesa být. Kapitola je ukončena slohovými úkoly, tentokrát se týkají popisu činnosti. Cvičení jsou zaměřena na užití dějových sloves. Učivu o slovesech je věnováno více prostoru a je zařazeno větší množství cvičení než v učebnici pro 3. ročník.

Na rozdíl od ostatních učebnic u nakladatelství Fraus už nenajdeme tabulky se shrnutím učiva. Učivo o slovesech začíná opakováním látky z 3. ročníku. Úkoly se nezaměřují jen na slovesa, ale například na synonyma, podstatná jména a skladební dvojice. Jedním z úkolů je napsat vyprávění. Slovesný způsob je novým učivem. Oproti učebnicím jiných nakladatelství je slovesný způsob méně procvičován samostatně. Znovu je uvedeno vypravování, v němž mají žáci použít zadaná slova. Ta jsou různých slovních druhů, nejedná se pouze o slovesa.

V učebnici nakladatelství Fraus je do kapitoly o slovesech zařazena i skladba (podmět a přísudek, základ věty, souvětí) a shoda přísudku s podmětem. Ostatní učebnice mají stavbu věty oddělenou v další kapitole. Stejně tak je zde zařazena také zvuková stránka jazyka.

Celá kapitola obsahuje velké množství cvičení a úkolů. Žáci si díky uzpůsobení učebnice mohou lépe propojit souvislosti mezi jednotlivými jazykovými rovinami, např. mezi slovními druhy a větnými členy.

2.2.2 RŮZNORODOST CVIČENÍ U SLOVES V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Struktura cvičení a jejich zařazení jsou podobné jako v učebnicích pro 3. ročník. V učebnici nakladatelství SPN se první část kapitoly zabývá časováním sloves, najdeme zde cvičení na jejich vyhledávání, tvoření infinitivu, opakování mluvnické osoby, doplňování vhodných sloves, ale i vynechaných písmen a tvoření tvarů minulého času. Ve velké míře je zapojena práce s textem. Součástí jsou i otázky využívající mezipředmětové vztahy.

Učivo o slovesném způsobu vychází z obrázků. Nejdříve žáci říkají, co dělají děti na obrázku, co jim říká tatínek, a následně odpovídají na navazující otázky.

Ukázka:

1. Řekněte podle obrázků, co děti dělají.

2. Co asi dětem říká tatínek?

3. Odpovězte na tyto otázky.
 Co byste dělali, kdybyste zabloudili v neznámém městě? Co by udělali rodiče, kdyby se ztratily klíče od vašeho domu nebo bytu?
 Co by asi udělal váš kamarád nebo kamarádka, kdybyste se při hře poranili?

Obrázek 12: Slovesný způsob

Foto autorka, zdroj dat: HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk pro základní školy 4*. Nakladatelství SPN, Praha 2009, s. 145. ISBN 978-80-7235-423-8.

Po definování všech tří slovesných způsobů mohou žáci tvary vyhledávat v textu. Procvičování je zaměřeno na vytvoření tvaru jiného slovesného způsobu, než se nachází ve cvičení, na vyhledávání sloves a určování všech mluvnických kategorií, nezapomíná se ani na pravopis, doplňování a odůvodňování jevů, součástí je i diktát. V této části též najdeme velké množství otázek ověřujících orientaci žáka v textu.

V učebnici nakladatelství Nová škola je pojetí výuky sloves výrazně odlišné. Oproti učebnici nakladatelství SPN jsou cvičení různorodější. Najdeme tu také práci s textem a otázky ověřující znalosti učiva o slovesech, ale i o podstatných jménech. Stejně tak jsou zde zařazena cvičení na různé pravopisné jevy (vyjmenovaná slova, slovesa) a diktát.

Oproti učebnici nakladatelství SPN se učebnice nakladatelství Nová škola zaměřuje i na doplňování předpon a rozlišování zvrtných zájmen a předložek. Žáci mají ve cvičení převádět infinitiv do předem určených tvarů, a naopak převádět určité slovesné tvary do infinitivu. Cvičení vychází i z obrázků. Žáci popisují, co dělá rád Michal a co Lenka, zároveň je cvičení využito k psaní o volném čase dětí a k řazení podstatných jmen ke vzorům. Dalším typem úloh jsou hry, slovní hříčky a přísloví.

Ukázka:

8. Hra – Hádejte povolání.

Připravíme si soubor názvů různých povolání nebo obrázky, které je vyjadřují. Žák si vylosuje jednu kartičku a má za úkol pantomimicky předvést, které povolání na ní má. Obměnou je hra ANO/NE. Žáci dávají spolužákovi takové otázky, aby zjistili, jaké povolání má na své kartičce, ale přitom nesmějí použít název povolání. Žák smí odpovídat pouze ANO/NE.

9. Hra – Pantomima sloves.

Připravíme si kartičky s infinitivy sloves, která lze vhodně vyjadřovat pantomimicky. Jeden žák si vylosuje slovo a snaží se ho ostatním předvést tak, aby poznali, které slovo je na kartičce. Slovo mají říci nebo zapsat v daném slovesném čase, v našem případě v čase přítomném. Hru lze připravit také pro dvě družstva, která soutěží o co nejvíce bodů za poznaná slovesa.

Obrázek 13: Hry

Foto autorka, zdroj dat: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 4 – učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Nová škola, s.r.o., 2016, s. 90 a 92. ISBN 978-80-7289-763-6.

Největším rozdílem je to, že do učebnice není zařazeno učivo o slovesném způsobu.

Učebnice Hravá čeština se liší minimálním výskytem textů, ke kterým jsou zadané otázky a úkoly sloužící k vyvození nového učiva. Ty jsou nahrazeny větším množstvím úloh na procvičení učiva. Stejně jako v ostatních učebnicích jsou zde cvičení na vyhledávání sloves, určování osoby, čísla a času, doplňování vhodných sloves do vět i nahrazování slovesných tvarů jinými. Zařazeny jsou úkoly na odůvodňování pravopisu. Společně s učebnicí nakladatelství Nová škola obsahuje tato učebnice cvičení zaměřená na rozeznání zvratných zájmen a předložek (se). Opakováno je časování zadaných sloves.

Učivo o slovesném způsobu je zařazeno na konci kapitoly o slovesech. Texty se nejvíce zaměřují na jeho určování a rozpoznávání. Diktáty nejsou obsahem kapitoly, jsou řazeny úplně zvlášť.

Učebnice nakladatelství Didaktis opět obsahuje cvičení se zadáními najdi, přepiš, vytvoř, doplň, vypiš, podtrhni a vymysli, více se zde objevují úlohy na rozřídění nebo rozdělení některých jevů. Kapitola o slovesech se jeví ze všech učebnic jako nejméně přehledná. Chybí tu delší texty a vyhledávání učiva o slovesech v nich. Vyskytuje se zde učivo o slovesném způsobu, ten je však i zde určen pouze u slovesných tvarů, které jsou součástí slovních spojení nebo se vyskytují v krátkých větách. Diktát není zařazen.

Učivo o slovesech v učebnici nakladatelství Fraus zahrnuje různé typy cvičení. Variabilita cvičení je značná, zároveň je do úloh zahrnuto množství jiných jevů a počítá se s tím, že žáci pochopí strukturu jevů z různých jazykových rovin. Vyhledávají například

i nespisovná slova, přímou řeč nebo vysvětlují přísloví. Jazykové učivo je propojeno s učivem slohové a komunikační výchovy, zařazeno je i vyprávění.

Součástí kapitoly o slovesech je i skladební učivo. Žáci určují například základní skladební dvojice. V ostatních učebnicích jsou pravopisná cvičení zaměřena hlavně na podstatná jména, v této učebnici je to naprosto odlišné. Pozornost je věnována shodě přísudku s podmětem, ta se objevuje v řadě různých cvičení. Kapitola je zakončena tvorbou souvětí podle zadaných vzorců. Dochází tak k propojování učiva tvarosloví se skladbou i pravopisem.

2.2.3 PROPOJENÍ UČIVA O SLOVESECH S UČIVEM KOMUNIKAČNÍ A SLOHOVÉ VÝCHOVY V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Stejně jako v učebnici pro 3. ročník má učebnice nakladatelství SPN pro 4. ročník zařazené slohové úkoly na konec kapitoly. Jedná se o krátký popis pracovního postupu a o úkoly k němu. Zvláštní pozornost není slovesům věnována.

Slohové úkoly se na konci kapitoly nachází také v učebnici NNŠ. Tentokrát jde o blahopřání a pozvánku. Souvislost s učivem o slovesech není zdůrazněna.

I v tomto ročníku je v učebnici nakladatelství Taktik slohová a komunikační výchova úplně oddělena a je zařazena na konci učebnice. Zaměřuje se na různé druhy popisů, vypravování pohádky, telefonování, textové zprávy a dopis.

Učebnice nakladatelství Didaktis má slohová cvičení v kapitole o slovesech zařazena celkem třikrát. První část se zabývá vypravováním příběhu. Žáci skládají věty tak, jak jdou správně za sebou. Další cvičení je zaměřeno na vypravování příběhu s použitím sloves – k určitému propojení tedy dochází.

Ukázka:

Ž. Možno si řeknete, že vymyslet příběh není zase tak těžké. Zkuste tedy napsat vyprávění, ale pozor, musí obsahovat tato slovesa:
probudit se, zahlédnout, utíkat, prodírat se, překonat, najít.

Obrázek 14: Vyprávění se zadanými slovesy

Foto autorka, zdroj dat: GRÜNHUTOVÁ, Petra. *Český jazyk, učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Didaktis spol. s.r.o., 2005, s. 79. ISBN 978-80-7358-039-1.

Procvičováno je také vymýšlení začátku a konce zadaného příběhu. Nakonec žáci vypravují příběh na zadané téma.

Druhá tematická oblast se týká telefonování. Zvláštní pozornost slovesům není věnována, přesto jsou zde úlohy, v nichž jsou slovesa potřebná (rozhovor, vyprávění o tom, jak si lidé budou telefonovat za 100 let).

Ukázka:

5. Jak by mohl vypadat celý rozhovor? Vymyslete, o čem se Mluvenka s Eliškou baví, a ve dvojicích si celý rozhovor přehrejte.

Obrázek 15: Rozhovor

Foto autorka, zdroj dat: GRÜNHUTOVÁ, Petra. *Český jazyk, učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Didaktis spol. s.r.o., 2005, s. 88. ISBN 978-80-7358-039-1.

Poslední část náležící kapitole o slovesech se věnuje popisu. I zde je nutné použití sloves, jedním ze cvičení je recept. Opakuje se v něm sloveso dát. Úkolem žáků je použít synonyma tak, aby odstranili nevhodné opakování daného slova.

Ukázka:

2. Pomáháte rodičům v kuchyni? Možná už umíte uvařit nějaké dobré jídlo skoro sami! Určitě zvládnete tenhle recept vylepšit, co je špatně?

Dnes si dám míchaná vajíčka. Na pánvičku dám tuk, a až je rozpálený, tak na něj dám dvě vajíčka a vařečkou je rozmíchám. Až jsou usmažená, dám je na talíř a na ně dám sůl a taky čerstvou petrželku.

Obrázek 16: Synonyma

Foto autorka, zdroj dat: GRÜNHUTOVÁ, Petra. *Český jazyk, učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Didaktis spol. s.r.o., 2005, s. 97. ISBN 978-80-7358-039-1.

Druhý úkol týkající se sloves je popisem činností na obrázcích. Žáci volí vhodná slovesa.

Ukázka:

5. Popište, co všechno Písmenko dělá. Ke každému obrázku vymyslete několik vhodných sloves a sestavte osnovu pracovního postupu. Podle ní vše napište do sešitu. Nezapomeňte na odstavce!

Obrázek 17: Vhodná slovesa

Foto autorka, zdroj dat: GRÜNHUTOVÁ, Petra. *Český jazyk, učebnice pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Didaktis spol. s.r.o., 2005, s. 97. ISBN 978-80-7358-039-1.

V učebnici nakladatelství Fraus tentokrát slovesa do slohové a komunikační výchovy speciálně zapojena nejsou. V kapitole najdeme cvičení, v němž si mají žáci vybrat jedno z témat a vyprávět o něm.

Ukázka:

15 Vyber si téma a vypravuj.

- Kdybych se zítra probudil(a) jako dospělý(á),
- kdybych uměl(a) létat,
- kdybych měl(a) kouzelnou moc,
- kdybychom neměli doma televizi ani počítač,
- kdybych se ráno probudil(a) jako želva,
- kdybych měl(a) dvě hlavy.

Obrázek 18: Vyber téma a vypravuj

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVIČOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2010, s. 87. ISBN 978-80-7238-934-6.

2.3 ANALÝZA UČEBNIC PRO 5. ROČNÍK

2.3.1 POJETÍ UČIVA O SLOVESECH V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

V učebnici nakladatelství SPN pro 5. ročník je učivo o slovesech opakováno, kapitola začíná poznáváním tvarů sloves, pokračuje časováním, zaměřuje se na slovesný čas a způsob a končí slohovými úkoly, shrnutím a testem se sebehodnocením. Práce s textem zde zůstává. Zopakování učiva je zvýrazněno rámečky, před nimi jsou zařazena cvičení vhodná k procvičení daného učiva. Slovesa jsou zaměřena hlavně na opakování a procvičování mluvnických kategorií času a způsobu.

V tematickém celku zaměřeném na slovesa v učebnici nakladatelství Nová škola jsou nejprve zopakovány mluvnické kategorie – osoba, číslo a čas. Následně je probráno nové učivo, které bylo jako v jediné učebnici vynecháno ve 4. ročníku – slovesný způsob. Definice následuje až za cvičením. V něm mají žáci sdělit, co slovesa ve sloupcích vyjadřují.

Ukázka:

1. Všimněte si, jak si Lenka srovnala kartičky s vypsány slovesy. Dokážete vyjádřit, co slovesa v každém sloupci vyjadřují?

malují	maluj	malovala bych
namaluje	namalujme	namalovali bychom
namalovali	namalujte	maloval by

Obrázek 19: Vyjádření sloves ve sloupcích

Foto autorka, zdroj dat: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 5 – učebnice pro 5. ročník základní školy*. Nakladatelství Nová škola, s.r.o., 2016, s. 87. ISBN 978-80-7289-792-6.

Se zaváděním oznamovacího způsobu jsou opakovány také slovesné časy – přítomný a budoucí, dále je zařazen slohový úkol – psaní dopisu. Učivo pokračuje minulým časem a způsobem rozkazovacím a podmiňovacím. Nakonec opět následují slohové úkoly, a to konkrétně vypravování. Podmiňovací způsob, který je pro pochopení nejobtížnější, je zde procvičován minimálně. Přesto je rovnou zmiňován i podmiňovací způsob minulý, který nepatří do centra jazykového vyučování na 1. stupni ZŠ.

Učebnice nakladatelství Taktik opakuje slovesa výčtem definic a tabulek s časováním. Vytváří tak přehled veškerého probraného učiva o slovesech na celém 1. stupni. Stejně jako v učebnici nakladatelství Nová škola je v tabulce představen podmiňovací způsob minulý. K jeho procvičení je zařazeno jedno cvičení.

Učebnice nakladatelství Didaktis pro 5. ročník slovesa pouze opakuje. Definice nejsou v učebnici uváděny. Podmiňovací způsob minulý vyučován není. Kapitola obsahuje velké množství cvičení. Za ni je zařazeno vypravování.

Učebnice nakladatelství Fraus věnuje slovesům jednu kapitolu – Učivo známé i neznámé. V podkapitolách hlavně opakuje učivo 4. ročníku. Podkapitola „Vynalézali“ zahrnuje opakování sloves, pravopis -í ve tvarech přítomného času. Cvičení ověřují znalosti učiva o slovesech probraného na 1. stupni. Tabulky shrnují základní znalosti, důraz je kladen na zakončení slovesných tvarů přítomného a budoucího času a na správné tvary podmiňovacího způsobu. Tvarosloví je opět propojeno se skladbou a pravopisem.

Slovesa jsou také součástí podkapitoly „Připravujeme se“. Zde jsou probírána v souvislosti se spisovností českého jazyka. V jiné učebnici takto zařazena nejsou. Do učiva je znovu zapojen podmiňovací způsob přítomný, je tedy dostatečně procvičen.

Ukázka:

Slovesné tvary z hlediska spisovnosti

Některé slovesné tvary **oznamovacího způsobu** mají dvojí podobu:

- a) v 1. os., č. j. spisovnou koncovku **-í**, např. *děkuji*, ve 3. os., č. mn. **-í**, např. *děkují*. Tyto tvary se používají především v psané podobě jazyka.
- b) v 1. os., č. j. spisovnou hovorovou koncovku **-u**, např. *děkuju*, ve 3. os., č. mn. **-ou**. Tyto tvary se používají v mluvené podobě jazyka.

Chcete-li si být jisti, že se vyjádříte spisovně, užívejte koncovky **-í**, **-í**.
V rozhovoru dáváme přednost koncovkám **-u**, **-ou**.

Spisovné tvary podmiňovacího způsobu jsou: (četl) **bych**, (četl) **bys**, (četl) **by**, (četli) **bychom**, (četli) **byste**, (četli) **by**.

Obrázek 20: Slovesné tvary z hlediska spisovnosti

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVIČ, Jaroslava. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2011, s. 86. ISBN 978-80-7238-960-5.

2.3.2 RŮZNORODOST CVIČENÍ U SLOVES V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

V učebnici nakladatelství SPN najdeme také textová cvičení. V textu žáci vyhledávají slovesné tvary. Cvičení jsou podobná jako v učebnici každého ročníku. Úlohy se zaměřují na třídění, vyhledávání, určování, doplňování správných tvarů nebo jiných tvarů a na tvoření vět. Kapitola obsahuje i cvičení zaměřená na pravopisné jevy a jejich správné odůvodnění. Nejvíce cvičení je zaměřeno na zopakování slovesných způsobů.

I učebnice nakladatelství Nová škola v kapitole o slovesech uvádí úkoly týkající se orientace v textu. Jedním z nich je i básnička. Cvičení jsou opět velmi různorodá. Ve všech ročnících jsou zařazeny úlohy vycházející z obrázků.

Ukázka:

5. Podle obrázků tvořte věty o tom, co budete s danými věcmi dělat. Použijte složené i jednoduché slovesné tvary.

a) Jak nazýváme slovesa, ke kterým patří zájmeno *se* (*dívám se*)?

Obrázek 21: Tvoření vět

Foto autorka, zdroj dat: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 5 – učebnice pro 5. ročník základní školy*. Nakladatelství Nová škola, s.r.o., 2016, s. 91. ISBN 978-80-7289-792-6.

I v učebnici pro 5. ročník jsou do kapitoly zapojeny otázky týkající se jiných slovních druhů, nejvíce přídavných jmen. Součástí jsou znovu pravopisná cvičení a diktát. Oproti učebnicím předchozích ročníků tu najdeme jednu jedinou hru, která se sloves netýká.

Učebnice nakladatelství Taktik se odlišuje nejvíce. V učebnici pro 5. ročník je malé množství cvičení zaměřených na slovesa. Jedním z nich je doplňování slovesných tvarů podmiňovacího způsobu, následuje převádění tvarů. Kapitola zahrnuje i cvičení zaměřená na určování mluvnických kategorií, na změnu slovesných tvarů čísla jednotného do množného a naopak, na doplňování správných tvarů sloves ve všech časech. Učivo není dostatečně opakováno. Diktát a domácí úkoly v této učebnici chybí. Zahrnuto je cvičení na doplnění pouček.

Ukázka:

Slovesa (latinsky **verba**) jsou slova, která vyjadřují děj a to buď

činnost (čtu, píšu) _____

stav (spím) _____

změnu stavu (usínám, zčervenala) _____

Obrázek 22: Poučka

Foto autorka, zdroj dat: ČAVNICKÁ, Drahuše. *Hravá čeština 5*. Nakladatelství Taktik, 2018, s. 94. ISBN 978-80-7563-136-7.

Učebnice nakladatelství Didaktis i v tomto ročníku obsahuje různorodá cvičení. Nejvíce se zaměřuje na otázky kladené k textu (k rozhovoru dětí). Učebnice pro 5. ročník je výrazně přehlednější než učebnice pro 3. a 4. ročník, všechna cvičení jsou zde označena stejně. Úlohy na převádění slovesných tvarů nebo doplňování jsou velmi krátké. Ani tentokrát kapitola neobsahuje diktát.

Učebnice nakladatelství Fraus obsahuje v opakovací lekci cvičení na určování osoby, čísla a času, na určování infinitivů sloves a užití jednoduchých a složených slovesných tvarů. Žáci mají také za úkol vytvářet větné celky tak, aby slovesa vyjadřovala budoucnost. Množství úloh je zaměřeno na tvoření správných tvarů, znovu je opakován slovesný způsob – hlavně podmiňovací, žáci tvary podmiňovacího způsobu doplňují do vět. Kapitola obsahuje práci s textem a otázky, které vycházejí i z učiva o slovesech. Toto opakování ověřuje znalosti získané v předcházejících ročnících.

Učebnice pro 5. ročník propojuje učivo o slovesných tvarech s jejich stylovou platností (spisovný tvar, spisovný hovorový a spisovný knižní tvar), s nácvikem oznámení a s čtením s porozuměním.

Ukázka:

8 Kdy užiješ slovesné tvary z vět? Urči, kdy jde o **spisovný** tvar, kdy o **spisovný hovorový**, případně **spisovný knižní** tvar.

Císař chtěl co nejrychleji odpovědět.
Příhlašku odešlete do konce listopadu.
Stále se přihlašují noví studenti.
Denně kupuju pečivo.
Je důležité všechny události včas říci.
Připravuji se na zkoušky několik měsíců.
Pravidelně hrajou na klavír.
Ať si všichni umyjí ruce.
Potřebuji od vás poradit.

Infinitiv je obvykle zakončený na **-t**, např. *napsat*. Tvary se zakončením **-ti** se už běžně neužívají, jsou **spisovné knižní**, např. *napsati*. Používají se pouze **v psané podobě** spisovného jazyka.

Kdo byl **císař**? Jmenujte některého.

The diagram shows the word 'klavír' with 'klav' in orange and 'ír' in black, illustrating the distinction between colloquial and literary forms.

Obrázek 23: Spisovný, spisovný hovorový, spisovný knižní tvar

Foto autorka, zdroj dat: KOSOVA, Jaroslava. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. Nakladatelství Fraus, 2011, s. 86. ISBN 978-80-7238-960-5.

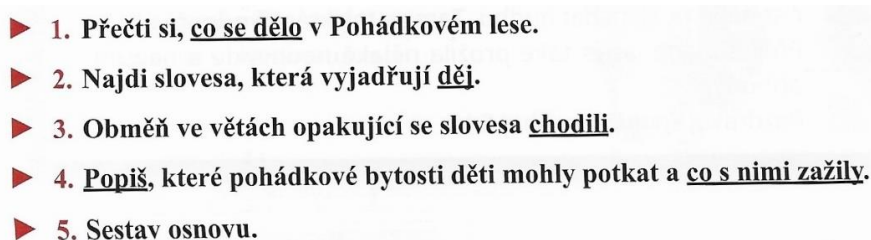
2.3.3 PROPOJENÍ UČIVA O SLOVESECH S UČIVEM KOMUNIKAČNÍ A SLOHOVÉ VÝCHOVY V UČEBNICÍCH JEDNOTLIVÝCH NAKLADATELSTVÍ

Ucelená řada učebnic nakladatelství SPN zařazuje slohové úkoly vždy na konci kapitoly. V učebnici pro 5. ročník jde o vypravování; výchozí text je o Palečkovi, k němu náleží úkoly. Jeden z nich je zaměřen na slovesné tvary, konkrétně na to, které slovesné tvary používá autor příběhu. Žáci mají dojít k tomu, že jsou použity tvary minulého času. Ten je pro vypravování typický.

Jedním ze dvou slohových cvičení je v učebnici NNŠ dopis; žáci se učí, co v něm nemá chybět. Druhý slohový úkol se týká vypravování. Tématem je volba povolání. Žáci mají říct i to, co by si jednou přáli dělat. Slovesa zde použijí, ale žádný specifický úkol, který by na ně upozorňoval, zde není.

Učebnice nakladatelství Taktik mají slohové učivo řazeno samostatně. V učebnici pro 5. ročník je zařazen popis děje. V textu je popsán pohádkový les, připojeny jsou následující úkoly – co se dělo v lese, která slovesa vyjadřují děj, obměň sloveso chodili, popiš, co děti zažily s pohádkovými bytostmi, nakonec sestav osnovu.

Ukázka:

-
- ▶ 1. Přečti si, co se dělo v Pohádkovém lese.
 - ▶ 2. Najdi slovesa, která vyjadřují děj.
 - ▶ 3. Osměň ve větách opakující se slovesa chodili.
 - ▶ 4. Popiš, které pohádkové bytosti děti mohly potkat a co s nimi zažily.
 - ▶ 5. Sestav osnovu.

Obrázek 24: Úkoly

Foto autorka, zdroj dat: ČAVNICKÁ, Drahuše. *Hravá čeština 5*. Nakladatelství Taktik, 2018, s. 120. ISBN 978-80-7563-136-7.

Hned za tematickým celkem zaměřeným na slovesa má učebnice nakladatelství Didaktis zařazeno vypravování. Úkoly upozorňující přímo na slovesa se v něm nevyskytují, ale obsahuje například úlohu na heslovité převyprávění děje. Tam slovesa žáci použijí.

Učebnice nakladatelství Fraus do kapitoly s opakováním sloves z předchozího ročníku řadí popis. Se slovesy se zde nepracuje. Druhá kapitola, která se zabývá slovesnými tvary z hlediska spisovnosti, obsahuje oznámení. Ani zde však k propojení sloves a slohové výchovy nedochází.

3 VÝZKUM

3.1 CÍL

Ke svému výzkumu jsem vytvořila pracovní list ověřující znalosti učiva o slovesech na 1. stupni ZŠ. Vzhledem k probíhající distanční výuce jsem test zadávala žákům 5. ročníku v platformě Microsoft Teams. Cílem mého výzkumu je zjistit úroveň vědomostí a dovedností žáků v učivu o slovesech, a to do jaké míry zvládají identifikovat sloveso jako slovní druh, určit jeho mluvnické kategorie a uvědomit si funkci slovesa ve vypravování.

3.2 POPIS A METODY VÝZKUMU

Při sestavování pracovního listu jsem vycházela z učiva o slovesech; to by mělo být na 1. stupni ZŠ do 5. ročníku probráno. Typy testových položek, které jsem využila, byly omezeny položkami, které bylo možné v platformě zadat. Využila jsem testové položky uzavřené i otevřené. Jsou zaměřeny na určení mluvnických kategorií sloves, na změnu slovesného tvaru nebo na transformaci celých větných celků podle zadaných kritérií. Pracovní list obsahuje tabulky, které jsou popsány a vytvořeny tak, aby do nich žáci mohli rovnou psát své odpovědi. Tvary sloves jsou zvýrazněny červeně. Posledním cvičením ověřuji, jak jsou žáci schopni propojit složku jazykovou s komunikační a zda si uvědomují, jakou funkci slovesa ve větách mohou mít.

3.3 ZADÁNÍ PRACOVNÍHO LISTU

Testování jsem prováděla sama. Na vypracování měli žáci jednu vyučovací hodinu. Nejprve jsem se s nimi spojila prostřednictvím online konference v době hodiny českého jazyka, pracovní list jsem nasdílela na obrazovku a vysvětlila žákům zadání. Vzhledem k tomu, že jsou zvyklí tímto způsobem pracovat po celou dobu distanční výuky, se zadáním práce nebyl problém.

Test vyplnilo šedesát žáků tří pátých ročníků ZŠ Jana Amose Komenského v Karlových Varech. Všem z nich byla poskytnuta zpětná vazba o tom, kolika bodů dosáhli, dodatečně bylo vysvětleno řešení. Výsledky žáků uvádím všeobecně, nebylo mým cílem porovnávat výsledky žáků jednotlivých tříd. Kromě ověření toho, do jaké míry žáci zvládli učivo o slovesech, bylo přínosné i ověření znalostí žáků dosažených během distanční výuky.

3.4 ZADÁNÍ TESTU S BODOVÁNÍM

1. Podtrhni všechna slovesa. (3 body)

Smích se ozýval všude kolem nás. Jeli jsme na chatu natrhat borůvky.

2. Osoba a číslo

a) Urči mluvnickou osobu zvýrazněných slovesných tvarů. (3 body)

věta	osoba
Na stole stojí váza s květinami.	3.
Zítra půjdeme ven.	1.
Přijdeš zítra na fotbal?	2.

b) Urči číslo zvýrazněných slovesných tvarů. (2 body)

věta	číslo
Petra nejradši nosí červené šaty.	jednotné
Na výtvarné výchově malujeme jarní krajinu.	množné

3. Způsob

a) Urči slovesný způsob zvýrazněných slovesných tvarů. (4 body)

věta	způsob
Ne abys tam šel !	podmiňovací
Budeš už konečně mlčet !	oznamovací
Ovoce dnes nekupuj .	rozkazovací
K narozeninám Tomovi upečeme dort.	oznamovací

b) Převed' slovesný tvar z 1. osoby množného čísla do 2. osoby množného čísla. (1 bod)

1. osoba množného čísla	2. osoba množného čísla
psali bychom	psali byste

c) Přepiš celé věty, slovesa převed' do tvaru množného čísla, neměň osobu, způsob ani jmenný rod.

(2 body – tvar podmiňovacího způsobu, 2 body – shoda přísudku s podmětem)

věta se slovesem v 1. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu ženského rodu	věta se slovesem v 1. osobě množného čísla podmiňovacího způsobu ženského rodu
Zítra bych ti pomohla .	Zítra bychom ti pomohly.
věta se slovesem v 2. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu mužského rodu	věta se slovesem v 2. osobě množného čísla podmiňovacího způsobu mužského rodu živ.
Šel bys v 8 hodin na koncert?	Šli byste v 8 hodin na koncert?

4. Převeď tvary sloves z minulého času do budoucího (zachovej 3. osobu, jednotné číslo, oznamovací způsob). (6 bodů)

minulý čas	budoucí čas
psal	bude psát
vařil	bude vařit
přečetl	přečte
uvařil	uvaří
šel	půjde
jel	pojede

5. Pozorně si přečti oba texty. Co se s vypravováním stane, pokud nepoužijeme pouze slovesa v minulém čase? (odpovědi se mohou lišit)

Za devatero horami a devatero řekami bylo jedno malé království. Lidé zde byli šťastni a všeho měli dostatek. To se však brzy mělo změnit. Jednoho dne jsem se procházel po ulici. Kolem mě projel vozka s koněm. Viděl jsem, jak se přede mnou zjevil pan Čáryfuk. Rozhlížel se po celé ulici, někoho hledal. Najednou se k němu blížila zahalená postava. Plášť šustil po celém okolí, asi něco zlověstného šeptal.

Za devatero horami a devatero řekami bylo jedno malé království. Lidé zde byli šťastni a všeho měli dostatek. To se však brzy mělo změnit. Jednoho dne se procházím po ulici. Klap, klap, kolem mě projíždí vozka s koněm. A co nevidím! Kde se vzal, tu se vzal, zjevuje se přede mnou pan Čáryfuk. Vidím, jak se rozhlíží po celé ulici, jako by někoho hledal. A ejhle! Najednou se k němu blíží zahalená postava. Plášť šustí po celém okolí, asi něco zlověstného šeptá.

Dochází k oživení vypravování. Použití přítomného času, krátkých vět a citoslovcí nám více pomáhá k vtažení do děje.

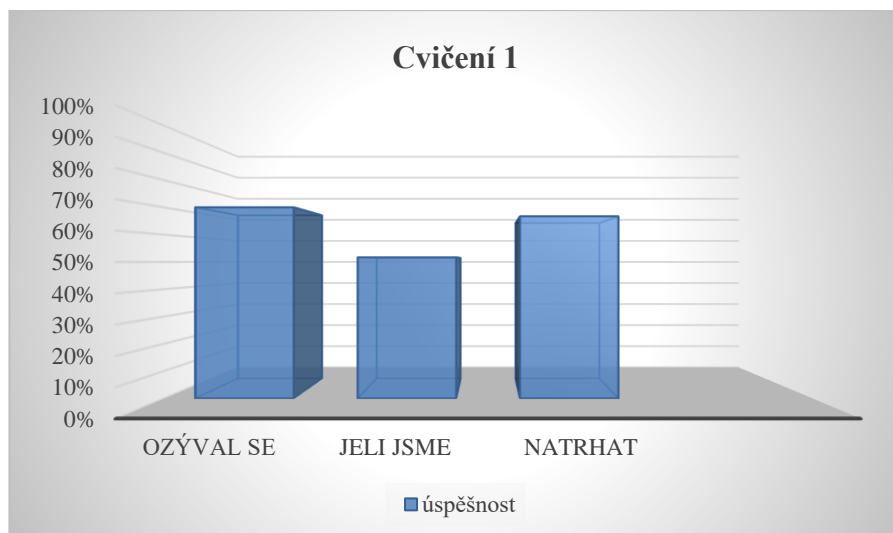
3.5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

3.5.1 IDENTIFIKACE SLOVES

V 1. cvičení ověřuji znalost slovního druhu a jeho vyhledání ve větách. V zadání se objevuje zvrtné sloveso, slovesný tvar v minulém čase a v infinitivu.

1. Podtrhni všechna slovesa. (3 body)

Smích se ozýval všude kolem nás. Jeli jsme na chatu natrhat borůvky.

Graf 1: Podtrhni všechna slovesa

S poznáním sloves jako slovního druhu ve větách neměli žáci větší problémy. Přibližně tři čtvrtiny z nich je poznají. To ale neplatilo o tvaru slovesa v minulém čase. Předpokládala jsem, že největším problémem bude poznání infinitivu, ale to se nepotvrdilo. Nejtěžší na poznání ve větě byl pro žáky slovesný tvar v minulém čase; v mnoha případech označovali pouze část tvaru „jeli“. Ukázalo se, že je důležité více procvičovat tvary sloves ve všech časech a upozorňovat na to, že je nutné označit celý slovesný tvar. Zvláště v minulém a budoucím čase se zaměříme na pomocné sloveso být.

3.5.2 OSOBA A ČÍSLO

Cvičení 2 zahrnuje dvě otázky. Určování mluvnické osoby a čísla. Odpovědi mají být zapisovány do tabulek, které jsou nadepsány. Žáci nebyli nijak upozorněni na tvar, jakým se kategorie osoby zapisuje. Byla předpokládána znalost určení i zaznamenání odpovědi. Do první tabulky zapisovali pouze osobu, do druhé potom číslo.

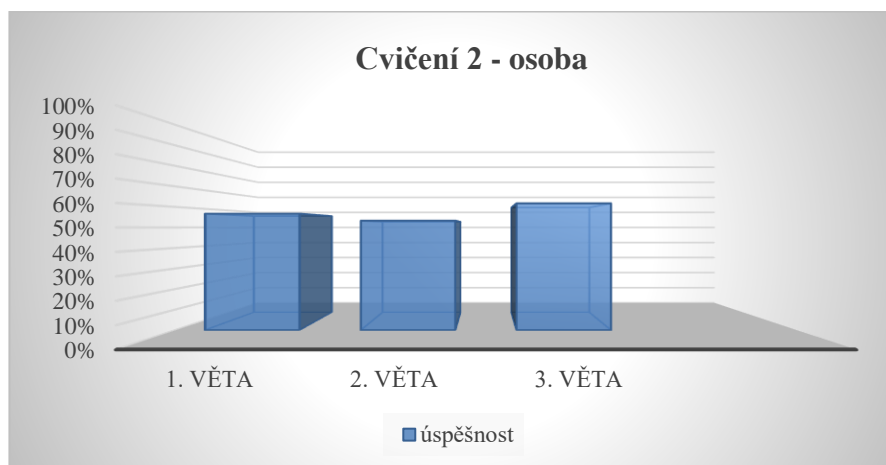
2. Osoba a číslo

a) Urči mluvnickou osobu zvýrazněných slovesných tvarů. (3 body)

věta	osoba
Na stole stojí váza s květinami.	3.
Zítra půjdeme ven.	1.
Přijdeš zítra na fotbal?	2.

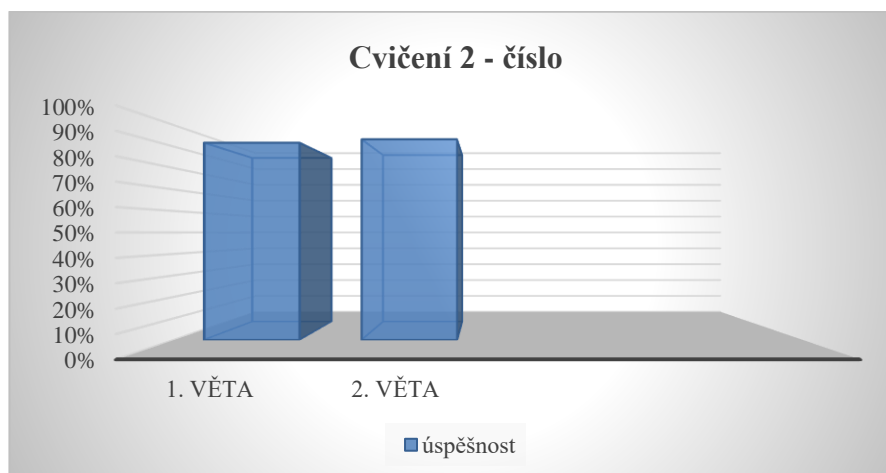
b) Urči číslo zvýrazněných slovesných tvarů. (2 body)

věta	číslo
Petra nejradši nosí červené šaty.	jednotné
Na výtvarné výchově malujeme jarní krajinu.	množné

Graf 2: Urči mluvnickou osobu zvýrazněných slovesných tvarů

U určování mluvnické osoby bylo překvapující množství špatných odpovědí. Při bližším zkoumání jednotlivých pracovních listů jsem zjistila, že si žáci špatně četli zadání a k osobám psali i číslo. Přitom je v testu jasně napsané zadání i nadepsaná tabulka. Vliv na takové odpovědi mohla mít také interference mezi osobou a číslem. Takové odpovědi jsem hodnotila jako chybné. Další chybou u určení osoby bylo psaní přímo ukazovacích zájmen namísto 1., 2., nebo 3. osoby. Odpověď se opakovala hlavně u žáků cizinců. Žáky je nutné upozornit na to, jakým způsobem se osoba u slovesných tvarů zapisuje, aby k takovým chybám nedocházelo. Pokud dokáží určit zájmeno, které se s osobou pojí, neměl by být problém zapsat správnou odpověď.

Graf 3: Urči číslo zvýrazněných slovesných tvarů

K prvnímu slovesnému tvaru, u kterého žáci určovali číslo, potřebovali znát celou větu. Podle tvaru podstatného jména poznali, že se jedná o číslo jednotné. Ve druhé větě určili správně množné číslo. To bylo možné již z tvaru slovesa. Mluvnické číslo ve větách žáci podle výzkumu bez problémů poznají. Objevilo se pouze několik špatných odpovědí.

3.5.3 ZPŮSOB

Další částí pracovního listu byly úkoly ověřující znalost učiva o slovesném způsobu. Prvním zadáním bylo určit způsob u zvýrazněných slovesných tvarů. Cvičení obsahuje čtyři věty s vyznačeným tvarem slovesa. Žáci mají za úkol určit slovesný způsob. Nejtěžší bylo poznat slovesný způsob podmiňovací v rozkazovací větě.

3. Způsob

a) Urči slovesný způsob zvýrazněných slovesných tvarů. (4 body)

věta	způsob
Ne abys tam šel !	podmiňovací
Budeš už konečně mlčet !	oznamovací
Ovoce dnes nekupuj .	rozkazovací
K narozeninám Tomovi upečeme dort.	oznamovací

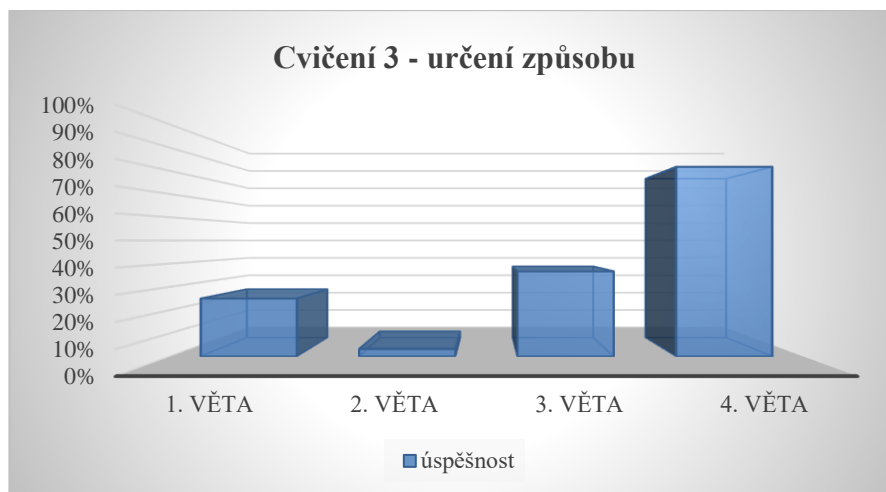
b) Převeď slovesný tvar z 1. osoby množného čísla do 2. osoby množného čísla. (1 bod)

1. osoba množného čísla	2. osoba množného čísla
psali bychom	psali byste

c) Přepiš celé věty, slovesa převeď do tvaru množného čísla, neměň osobu, způsob ani jmenný rod.

(2 body – tvar podmiňovacího způsobu, 2 body – shoda přísudku s podmíněm)

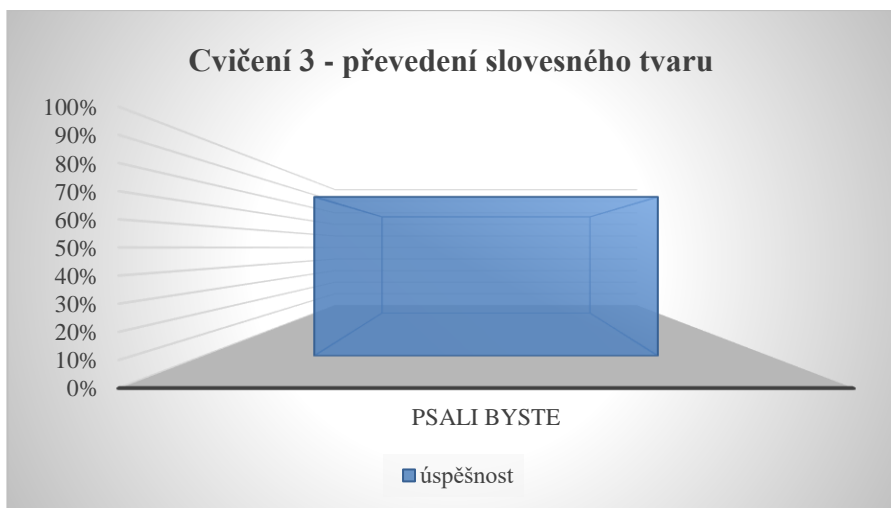
věta se slovesem v 1. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu ženského rodu	věta se slovesem v 1. osobě množného čísla podmiňovacího způsobu ženského rodu
Zítra bych ti pomohla .	Zítra bychom ti pomohly.
věta se slovesem v 2. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu mužského rodu	věta se slovesem v 2. osobě množného čísla podmiňovacího způsobu mužského rodu živ.
Šel bys v 8 hodin na koncert?	Šli byste v 8 hodin na koncert?

Graf 4: Urči slovesný způsob zvýrazněných slovesných tvarů

Výsledky řešení zadaného cvičení byly nejvíce ovlivněny patrně interferencí mezi druhy vět a slovesnými způsoby. Slovesný způsob v první větě určilo správně pouze 25 % žáků. Ti, kteří určili způsob rozkazovací, byli ovlivněni vykřičníkem na konci věty. Rovněž u 2. věty, kdy žáci měli poznat slovesný tvar složený v oznamovacím způsobu budoucího času, velká část z nich určila opět rozkazovací způsob, jelikož byla věta zakončena vykřičníkem. U slovesa ve 3. větě měli žáci poznat slovesný tvar v rozkazovacím způsobu, přitom ho velká část z nich určila jako oznamovací, patrně proto, že věta byla zakončena tečkou. Nejúspěšnější byli žáci v určení slovesného způsobu u slovesa 4. věty; správně poznali způsob oznamovací. Do budoucna bude určitě důležité s žáky více poznávat slovesný způsob u sloves v různých druzích vět, aby nedocházelo k interferenci. Smysluplným propojením s komunikační výchovou je ukázat, že k užití rozkazu lze využít slovesa všech tří slovesných způsobů.

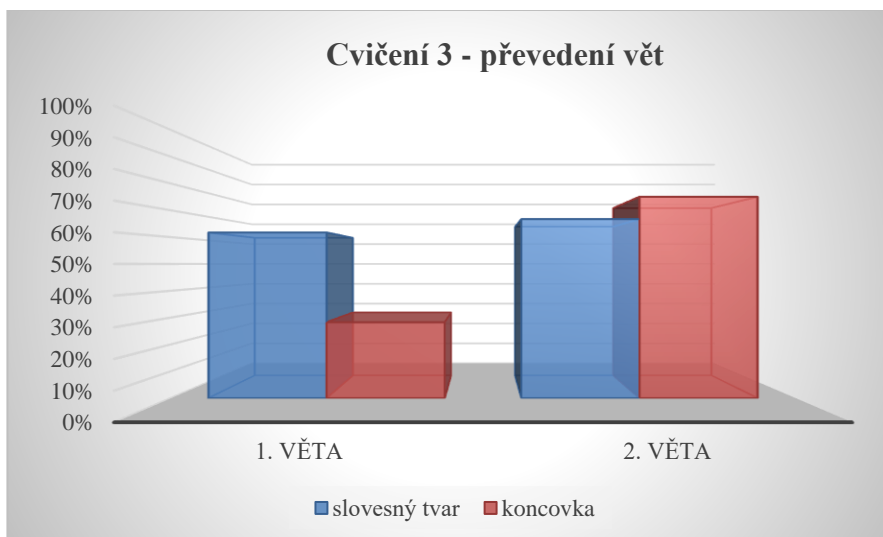
Druhá část úkolu věnovaná slovesnému způsobu byla zaměřena na tvoření správných tvarů způsobu podmiňovacího. Prvním úkolem bylo převést zadaný tvar slovesa z 1. osoby množného čísla do 2. osoby množného čísla. Posledním úkolem bylo přepsat celé věty a slovesa převést do tvaru množného čísla se zachováním osoby, způsobu i jmenného rodu. Žáci byli při zadání na tuto skutečnost upozorněni. Hodnoceno zde tedy nebylo pouze vytvoření správného tvaru, ale i správná koncovka ve shodě přísudku s podmíněním. Pravopisný jev bylo třeba po převedení do množného čísla odůvodnit. Problémem by mohla být nepozornost, neboť v jedné z vět byl zadán slovesný tvar ve jmenném rodě ženském a v druhé větě tvar ve jmenném rodě mužském životném.

Graf 5: Převed' slovesný tvar z 1. osoby množného čísla do 2. osoby množného čísla

Jediná chyba, která se v řešení úkolu opakovala, byl špatně zapsaný tvar slovesa podmiňovacího způsobu „byste“, žáci ho chybně rozdělili na dvě části. Jde o chybu hyperkorektní.

Následující graf ukazuje úspěšnost správného převedení tvaru z jednotného do množného čísla. V 1. větě se nachází sloveso v 1. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu ženského rodu, úkolem je převedení tvaru slovesa do množného čísla. Ve 2. větě je sloveso ve 2. osobě jednotného čísla podmiňovacího způsobu mužského rodu životného. I zde má být věta převedena do množného čísla beze změny osoby, způsobu a jmenného rodu.

Graf 6: Přepiš celé věty

Tvary podmiňovacího způsobu bývají pro žáky obtížné. Tvary zaměňují nebo vytváří nové, které neexistují. Učebnice obsahují dostatečné množství cvičení

k procvičování. Tvary kondicionálu přítomného se žáci musí naučit nazpaměť. Rozdíly v chybovosti tvoření tvaru 1. osoby a tvaru 2. osoby byly minimální.

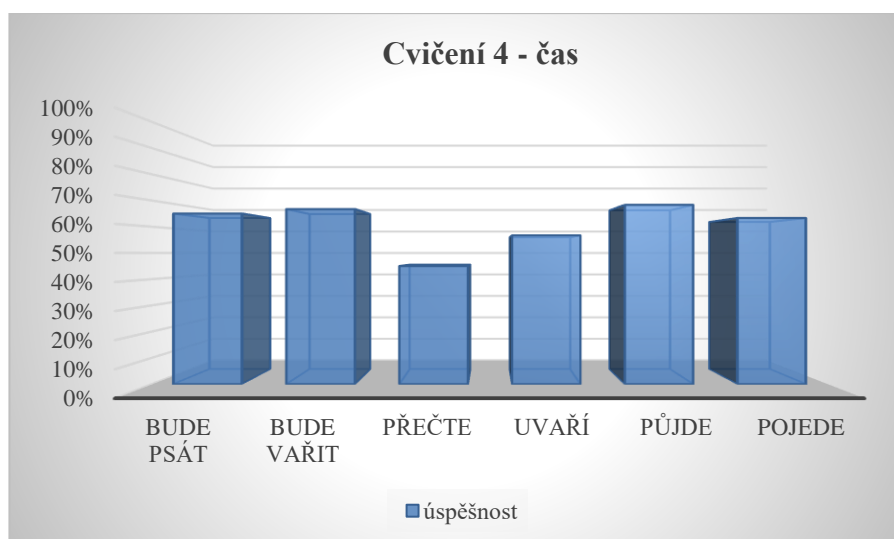
U shody přísudku s podmětem mohlo hrát roli špatně přečtené zadání. Nejvíce žáků chybovalo v 1. větě. Měli zde zachovat ženský rod. Je třeba vést žáky k lingvisticky přesnému zdůvodnění jevu a k didakticky správnému postupu při vyhledávání členů základní skladební dvojice.

3.5.4 ČAS

Poslední mluvnickou kategorií, u níž byla ověřována znalost učiva, byl čas. Cvičení obsahovalo šest sloves ve tvaru minulého času, úkolem žáků bylo jejich převedení do času budoucího. Zajímavé je vnímání dokonavých a nedokonavých sloves a posouzení, zda žáci tvoří budoucí čas opravdu od zadaného slovesa. Najdeme zde tedy slovesa dokonavá i nedokonavá. Součástí úkolu jsou také dvě slovesa s významem pohybu.

4. Převed' tvary sloves z minulého času do budoucího (zachovej 3. osobu, jednotné číslo, oznamovací způsob). (6 bodů)

minulý čas	budoucí čas
psal	bude psát
vařil	bude vařit
přečetl	přečte
uvařil	uvaří
šel	půjde
jel	pojede

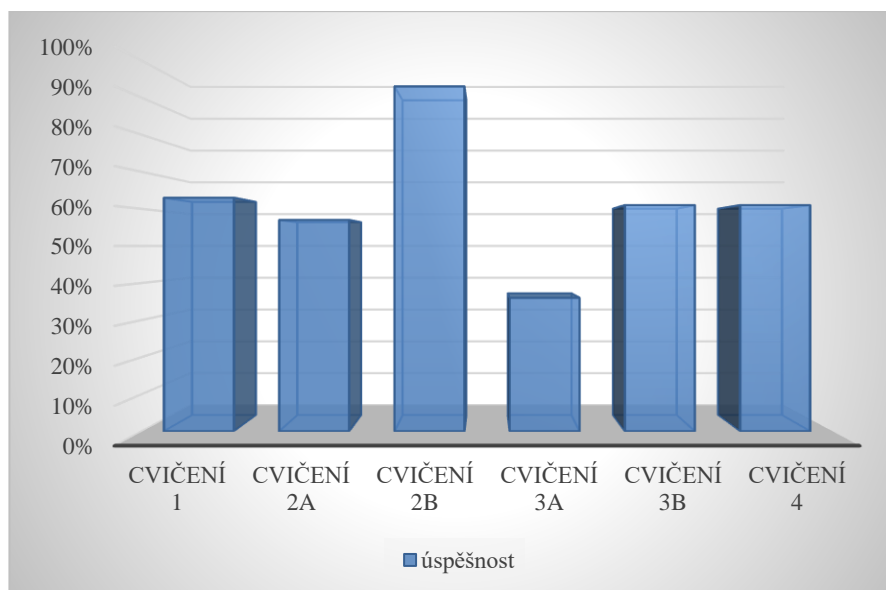

Graf 7: Převed' tvary sloves z minulého času do budoucího času

Žáci nejvíce chybovali v uvědomění si správného slovesného tvaru. Především zaměňovali tvary sloves dokonavého vidu za tvary vidově protikladného slovesa a naopak. U sloves s významem pohybu někteří tvar budoucího času vůbec nenapsali. V řešení se také objevoval v několika případech infinitiv sloves, nebo tvar jiné osoby a čísla.

3.5.5 CELKOVÝ PRŮMĚR ÚSPĚŠNOSTI

Následující graf ukazuje procentuální úspěšnost zadaných úkolů.

Graf 8: Procentuální úspěšnost zadaných úkolů

Grafy jsem záměrně nerozdělovala podle tříd, mým cílem bylo ověřit znalosti všech žáků souhrnně. Výsledky mohou být ovlivněny zadáváním online. Stejně tak může hrát roli dlouhodobá distanční výuka, klesající motivace k učení a tím i narůstající nesoustředěnost u obrazovek počítačů.

Nejlépe dopadlo cvičení na ověření znalosti mluvnické kategorie – čísla. Nejhůře naopak určování slovesných způsobů. Příčinou chybných odpovědí byla interference s druhy vět podle postoje mluvčího ke skutečnosti.

3.5.6 PRÁCE S TEXTEM

Posledním úkolem byla práce s texty. Zadány byly dva textové úryvky se stejnými informacemi, které jsem sama stylizovala. Každý byl stylizován jiným způsobem. V prvním textu se vyskytují slovesa ve tvarech času minulého, ve druhém jsou infinitivy, citoslovce, prézens historický a tvary přítomného času, tedy prostředky

oživující vypravování, urychlující děj a vtahující čtenáře do děje. Úryvek představoval začátek pohádky, kterou žáci jako žánr znají, vědí, co je pro ni typické.

Chtěla jsem ověřit, do jaké míry žáci poznají, jak se vypravování změnilo, co se s ním stalo, pokud nebyla použita slovesa pouze v minulém čase. Úkol vychází z propojení jazykového učiva o slovesech se stylistickým využitím sloves. Naším cílem by totiž mělo být učit jazyku se zřetelem ke stylistickému využití jazykových prostředků.

Špatné výsledky řešení tohoto úkolu jsem očekávala. Mnozí žáci 5. ročníku mají problémy s technikou čtení textu do té míry, že mají problémy s jeho porozuměním. Vnímat ještě stylové nuance je pro tyto žáky obtížně řešitelný úkol. Navíc v zadání úkolu neměli nabídku řešení, na což jsou při řešení úkolů často zvyklí. Mnozí z respondentů na otázku vůbec neodpověděli, další část pouze opisovala to, co si již přečetla v zadání, tedy že došlo ke změně slovesného času z minulého na přítomný.

Přesto jsem našla i vhodné odpovědi. Někteří žáci napsali, že se jim druhý úryvek četl lépe, měli pocit, jako by byli součástí děje a sami příběh prožívali. Stejně tak si lépe mohli vybavit svou vlastní představu a ocitnout se v jiném světě, protože je text zaujal. Případal jim zábavnější a napínavější, zatímco úryvek v minulém čase se pro ně stal stručným a nezajímavým. Někdo si dokonce představil dramatické podání děje.

4 NÁVRH AKTIVIT, CVIČENÍ⁵³

Při tvorbě pracovních listů jsem se inspirovala knihou *Školní výpravy do krajiny češtiny* od Stanislava Štěpánika a kolektivu. Tato didaktika obsahuje mnoho námětů pro školní výuku češtiny.

Připravené aktivity a cvičení jsou vytvořeny tak, abych je mohla použít jednak v distanční výuce, jednak i v běžných vyučovacích hodinách. Pokud budou materiály použity v době online výuky, pracovní list žákům nasdílím na obrazovky a pracovat budeme společně.

Cvičení zahrnují jak témata jazykové složky, tak i témata složky slohové a komunikační. Mým cílem je přimět žáky k přemýšlení o tom, jakým způsobem a kdy používají slovesa a co se vše může změnit při jejich transformaci. Považuji za vhodné jednotlivé složky předmětu český jazyk a literatura propojovat, protože jsem si ve svém výzkumu ověřila, jak je pro žáky složité přemýšlet o funkci jazykových prostředků v textu, pokud s něčím takovým mají minimální zkušenost. Důležité je rozvíjet komunikační kompetenci.

Vhodným prostředkem pro rozvoj komunikační kompetence je práce s textem. Ve 3. a 4. třídě se zaměřuji na pohádkový text, který jsem upravila do zkrácené verze. Vypravování pohádek jsem volila z toho důvodu, že je žákům právě tento žánr na 1. stupni nejbližší a nejvíce je zaujme. V 5. třídě jsem volila ukázkou fantasy literatury. Žáci rádi vypráví své zážitky a učí se mluvit před ostatními, mladší žáci vyprávějí raději, jelikož se před sebou ještě tolik nestydí. Je to pro ně přirozené. Ve 4. ročníku jsem 2. pracovní list zaměřila na reklamní komunikaci a její manipulativní charakter, v 5. ročníku jsem využila literární žánr bajky.

4.1 3. ROČNÍK

Ve 3. ročníku se v obou pracovních listech zaměřuji na vyprávění příběhu. Hodinu s žáky lze zahájit motivačním rozhovorem o zážitcích dětí. Dále k práci používám obrázkovou osnovu, podle které vytváříme celý příběh.

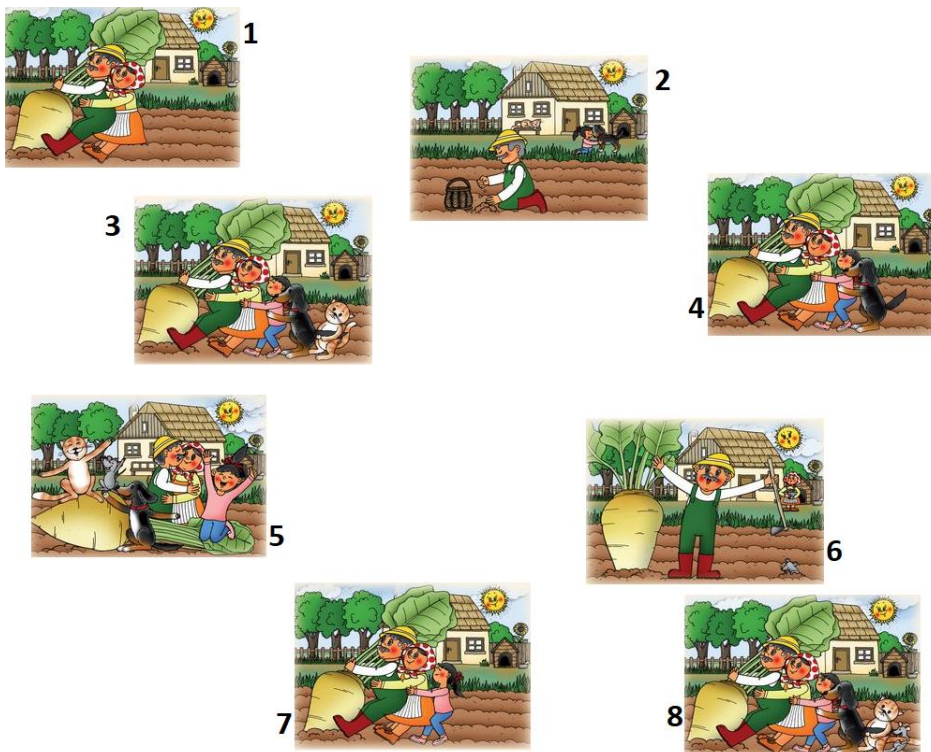
Ve 2. pracovním listu je postup opačný. Osnovu složenou z obrázků vytvoří žáci podle vyprávěného příběhu. Pracujeme společně, přečteme si pohádku a řekneme si, které okamžiky děje jsou ty nejdůležitější. Při kresbě obrázků mají k dispozici list formátu

⁵³ ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Školní výpravy do krajiny češtiny*. Nakladatelství Fraus, Plzeň 2020, s. 97-237. ISBN 978-80-7489-595-1.

A4 nebo větší. Pracují ve skupinách. Snažím se je vést k tomu, aby si uvědomovali správnou dějovou posloupnost. Obrázky samozřejmě musí být seřazeny tak, jak příběh probíhá. Slohovou a komunikační složku předmětu propojuji se složkou jazykovou, zaměřuji se na funkce různých slovesných tvarů v ději. Důraz kladu také na slovesný čas.

4.1.1 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 1

1. Seřaď obrázky tak, jak podle tebe mají jít časově po sobě (použij čísla u obrázků).⁵⁴

Obrázek 25: Obrázková osnova pohádky

číslo obrázku	správné pořadí
1. obrázek	
2. obrázek	
3. obrázek	
4. obrázek	
5. obrázek	
6. obrázek	
7. obrázek	
8. obrázek	

⁵⁴ Tematický obraz: Vyprávěj pohádku: *O řepě* [online]. [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://www.hrajeme-si.cz/vyukove-tematicke-obrazy-a1/27-tematicky-obraz-vypravej-pohadku-o-repe.html>.

2. Vyprávěj, co se děje na jednotlivých obrázcích.

1. obrázek	
2. obrázek	
3. obrázek	
4. obrázek	
5. obrázek	
6. obrázek	
7. obrázek	
8. obrázek	

3. Vyprávěj pohádku O veliké řepě. Který čas sloves při vypravování používáš?**4. Pohádku napiš. Podtrhni v ní všechna slova, která vyjadřují, co kdo dělá. Jak takový slovní druh nazýváme? K čemu taková slova ve vypravování jsou?****5. Zkus příběh vyprávět tak, že ho postavy právě teď prožívají. Který slovesný čas používáš? Pro jednodušší určení času si začátek napiš (opakovaně si odpovídej na otázku – Co postava právě teď dělá?).**

4.1.2 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 2

1. Představ si, že máš do knížky namalovat obrázky k pohádce **O perníkové chaloupce**⁵⁵. Přemýšlej, které okamžiky z příběhu jsou nejdůležitější.

Žil byl jeden chudý otec, který měl dvě děti. Jmenuvali se Honzíček a Maruška. Umřela jim maminka a jejich otec se znovu oženil. Macecha byla zlá a děti neměla ráda. Nařídila tedy manželovi, aby je zavedl do lesa. Muž se své ženy bál, a tak vzal děti s sebou do lesa na jahody.

Došli až na mýtinu, kde rostly jahody. Tatínek šel porážet dříví. Než odešel, řekl jim: „Dokud uslyšíte palici, budete vědět, že jsem kousek od vás a pracuji.“ Následně přivázal palici mezi stromy, protože foukal vítr, palice tloukla. Vrátil se domů a děti nechal v lese.

Děti na tatínka dlouho čekaly, nevěřily tomu, že je v lese nechal. Když se začalo stmívat, Maruška vylezla na strom, aby se podívala, zda neuvidí nějaké světýlko. To v dálce zahlédla. Vydali se tedy tímto směrem. Došli na velkou louku. Na ní viděli chaloupku, která byla celá z perníku. V okně zahlédli bábu a dědka. Honzíček vylezl na střechu a uloupil kousek perníčku, perník hodil dolů i Marušce. Dědek přišel ven. „Kdopak nám to tu loupe perníček?“ „Dědečku, to jenom větříček,“ odpověděla Maruška. Dědek odešel, děti se najedly a uložily se pod okno ke spánku. Ráno se situace opakovala. Honzíček vylezl na střechu a uloupil perníček. Tentokrát už se Marušce zalhat nepodařilo. Slyšela, jak bába zevnitř volá na dědka: „Přines je dovnitř, upečeme si je!“

Maruška chytla Honzíčka za ruku a začala utíkat pryč. Dědek dětem nestačil. Na poli se objevila žena. Ta jim poradila, kudy se mají dál vydat. Po chvíli se na poli objevil také dědek. Žena ho ale zdržela, nakonec ho navedla na opačnou cestu, než děti poslala. Maruška s Honzíčkem dorazili v pořádku domů, zlá macecha utekla a Mařenka s Honzíčkem žili s tatínkem šťastně bez ní.

⁵⁵ NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti I* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/58/narodni_bachorky_a_povesti_I.pdf.

Místo na obrázky je pouze ilustrační, použit bude papír velikosti A4 a větší.

2. Podle obrázků napiš osnovu pohádky.

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	

3. Pohádku vyprávěj, můžeš použít obrázky a svou větnou osnovu. Ve které osobě jsou slovesa v jednotlivých bodech?

4. V původním textu podtrhni 5 slovesných tvarů. Napiš, ve kterém jsou čase.

slovesný tvar	čas

4.2 4. ROČNÍK

Pro žáky 4. ročníku jsem vytvořila jeden pracovní list obsahující práci s textem, vypravování jsem přepsala do zkrácené formy. Cílem je žáky učit převyprávět příběh vlastními slovy, vytvořit tedy krátký mluvený projev, umět vyjádřit svůj vlastní názor, procvičit slovní zásobu a zároveň zopakovat slovesný čas.

Druhý pracovní list se týká reklamy a manipulace, kterou pro svůj záměr „jdi a kup“ používá. Zároveň si žáci sami vyzkouší, jaké to je, zkusit své spolužáky zmanipulovat k tomu, aby zatoužili po produktu, který jim bude nabízen. Budeme si povídat o jazykových prostředcích použitých v reklamách – oslovení, tykání a rozkazovací způsob. Ten nakonec procvičíme i samostatně.

4.2.1 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 1

Léčení čurbesajdy⁵⁶

Hubert byl šťastný kluk, protože měl spoustu hraček. Problém byl v tom, že si je nechtěl uklízet. Po návštěvě kamarádů **(1) dostal** jeho pokojíček podobu nádraží. Kolečka elektrického vláčku byly pod postelí, obtáčely židle a mířily podél stolu do komory. Maminka poprosila o radu paní Láryfáry. Ta jí poradila kúru na léčení čurbesajdy. Doporučila jeho mamince, aby mu hračky neuklízela a do pokoje ani nechodila. Hubert nejdříve přicházel na snídani s miskami od vodovek ve vlasech a s otačenými kostkami stavebnice na tvářích. Sedmého dne **(2) se nedostal** k snídani vůbec. Byl uvězněn ve svém pokoji. Jídlo dostal od maminky na hrábích oknem, stejně tak vodu **(3) dostal** za pomoci hadice rovnou do pusy. V pokoji se mu i tak líbilo. Další den **slyšel** hlasitou hudbu a veselý dětský křik. Viděl, jak na něj Paní Láryfáry **volá** a mává mu se svým průvodem. Hubert se snažil **(4) dostat** ven, ale nešlo to. Najednou mu někdo **zaklepal** na okno, na hrábích obdržel dopis.

Jediná možnost, jak se dostat z pasti, je uložit všechny hračky tam, kam patří. Když si pospíš, budeme čekat.

Paní Láryfáry

Hubert se snažil ze všech sil a všechny hračky uložil na své místo. Připojil se k průvodu a jediné, co po nepořádku zbylo, byla miska od oranžové barvy v jeho vlasech.

⁵⁶ MACDONALDOVÁ, Betty. *Paní Láryfáry*. 2. vydání. Lika klub Praha, 2001, s. 15-23. ISBN 80-86069-18-4.

1. Nejdůležitější části příběhu napiš v šesti bodech. Nezapomeň dodržet dějovou linii vyprávění.

2. Podtržené opakující se slovesné tvary nahrad' synonymy.

1	
2	
3	
4	

3. U žlutě vyznačených sloves urči slovesný čas.

sloveso	slovesný čas

4. Čárkovaně podtržený úsek textu přepiš se slovesy v přítomném času.

--

5. Zadanou část textu přepiš se slovesy v 1. osobě jednotného čísla přítomného času.

Hubert byl šťastný kluk, protože měl spoustu hraček. Problém byl v tom, že si je nechtěl uklízet.

- 6. Řekni nám, jak by sis s léčbou poradil/a ty. Zkus si připravit záchytné body, podle kterých nám svou část příběhu odvyprávíš.**

4.2.2 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 2

**SMS
OBJEDNÁVKA
VYZVEDNUTÍ
V PRODEJNĚ**

S CHUTÍ DO JARA S LEGO® STAVEBNICEMI

Děti je budou milovat! Potěšte své malé ratolesti originálními velikonočními LEGO® stavebnicemi - kudrnatým beránkem či roztomilým kuřátkem nebo vybírejte z dalších 10 druhů LEGO® ministavebnic. Každá LEGO® ministavebnice je umístěna ve vajíčkovém přebalu, kde uvnitř naleznete omalovánky, kterými si můžete velikonočně vyzdobit cokoliv vás jen napadne.

**200 Kč
= 1 BOD
10 BODŮ = SLEVA
NA LEGO®
STAVEBNICE**

**UŽIJTE SI SPOUSTU JARNÍ ZÁBAVY
SPOLEČNĚ S ALBERTEM.**

Obrázek 26: Reklama – Lego stavebnice

SBÍREJTE BODY A ZÍSKEJTE LEGO® STAVEBNICE

Kód pro SMS objednání: LEGO99

**VELIKONOČNÍ
BERÁNEK**

**VELIKONOČNÍ
KUŘÁTKO**

SLEVA: 62 %
99,90 Kč + 10 bodů
 Cena bez bodů: 259 Kč

Obrázek 27: Sbírejte body

LEGO® MINISTAVEBNICE SE SLEVOU 70 %

Kód pro SMS objednání: LEGO29

**KVĚTINOVÝ
VOZÍK**

Kód pro SMS objednání: LEGO29

**STOJÁNEK
NA FOTKU**

Kód pro SMS objednání: LEGO29

**STEVE
A KOSTLIVEC**

Kód pro SMS objednání: LEGO29

SLEVA: 70 %
29,90 Kč + 10 bodů
 Cena bez bodů: 99 Kč

Obrázek 28: Získejte stavebnici

1. Stručně popiš, co reklama nabízí.

--

2. Odpověz na otázky.

Co je podle tebe cílem této reklamy?
Pro koho je reklama určena?
Snaží se tebou reklama nějakým způsobem manipulovat?

3. Najdi v textu 1. obrázku tři slovesné tvary v rozkazovacím způsobu a napiš je.

	rozkazovací způsob
1.	
2.	
3.	

4. Najdi v textu slova, která v tobě vzbuzují pozitivní emoce.

--

5. Vytvoř dvojici se svým spolužákem a zkus reklamu zahrát. Je možné nabízet jiné zboží. Ve své scéně použij minimálně tři slovesa v rozkazovacím způsobu.**6. Proč nejsou v textu, který má přesvědčovací funkci, použita pouze slovesa v oznamovacím způsobu?**

--

4.3 5. ROČNÍK

Jeden pracovní list je zaměřen na promluvy postav. Žáci vypráví příběh, v němž musí být obsaženy zadané motivy. Sledujeme především formu, kterou žák pro vyprávění zvolil. Všechna kritéria jsou nejprve vysvětlena. Dále se seznamujeme s er-formou a ich-formou. Klademe důraz na to, kdy je text vyprávěn nepřímým účastníkem, a kdy se naopak vypravěč přímo účastní příběhu. Formy propojuji s pozorováním řeči osob účastnících se komunikačního aktu. Žáky vedu ke zjištění, že přímý účastník vypráví příběh přesně, sám ho prožívá a zná podrobné informace, nepřímý účastník má informace zprostředkované, mohou být nepřesné. Současně upozorním na vševědoucího vypravěče, který se může v beletrii objevit. Komunikační složka obsahuje i práci s textem a s jeho porozuměním.⁵⁷

Ve druhém listu se věnuji vytvoření osnovy daného textu, procvičujeme mluvený projev i mluvnické kategorie sloves. Pracujeme také ve skupinách. Než si text přečteme, tři žáci odchází za dveře. První z nich si vybere libovolného spolužáka, který mu příběh převypráví. On sám následně převypráví bajku druhému za dveřmi a druhý pak třetímu. Sledujeme, jak se příběh mění. Procvičujeme také vytvoření osnovy a vyhledáváme slovesné tvary. Povídáme si o tom, proč je v této konkrétní situaci použito například sloveso v rozkazovacím a podmiňovacím způsobu, jakou funkci v textu mají. Dále diskutujeme o tom, co se změní, pokud použijeme jiný čas. Zaměřit se můžeme také na čas slovesných tvarů v textu a zavést pojem personifikace.

4.3.1 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 1

- 1. Představ si, že máš spolužákům vyprávět příběh, který obsahuje zadané motivy. Následně sleduj žáka před tabulí a vytvoř si poznámky pro poskytnutí zpětné vazby. Zaměř se na neverbální projev, obsah příběhu a dodržení dějové linie. Všiměj si i hlasitosti, výslovnosti, tempa a plynulosti řeči.**

MOTIVY

kouzelnický svět, nešťastný chlapec, knihy, hůlka, sova, čarodějnická škola, nový život

⁵⁷ ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Školní výpravy do krajiny češtiny*. Nakladatelství Fraus, Plzeň 2020, s. 209. ISBN 978-80-7489-595-1.

2. Pozorně si přečti text.

V příštích letech si Harry nikdy nebyl schopný tak úplně vybavit, jak vůbec dokázal složit všechny zkoušky, když napůl očekával, že se každou chvíli rozletí dveře a dovnitř vpadne Voldemort. Dny se však vlekly jeden za druhým a nebylo pochyb, že za zamčenými dveřmi je Chloupek ještě pořád naživu a při síle.

Bylo úmorné vedro, hlavně ve velké učebně, kde psali písemky. Na zkoušky dostali nová brka, zvlášť ošetřená kouzlem proti podvádění.

Skládali ovšem i praktické zkoušky. Profesor Kratiknot si je po jednom volal do své učebny, aby mu předvedli, jestli dokážou, aby ananas stepoval po lavici. Profesorka McGonagallová zase sledovala, jak studenti mění myš v tabatěrku na šňupací tabák, a dávala jim body podle toho, jak se jim povedla, a naopak jim je odčítala, pokud tabatěrka měla vousky. Snape všechny znervóznil, když jim stál za zády, zatímco oni se snažili vzpomenout si, jak se připravuje Lektvar zapomnění.⁵⁸

3. Odpověz na otázky k textu. Žáky vedeme k propojení er-formy a 3. osoby jednotného čísla.

O čem text je?
Co textu asi předcházelo?
Kolik je v příběhu postav a jak se jmenují?
Kdo příběh vypravuje? Účastní se přímo události, kterou text zachycuje?

4. Pozorně si přečti i 2. text.

ZÁŘÍ

Úterý

V jednom musí být hned od začátku jasno: tohle jsou ZÁPISKY, ne deník. Já vím, co je napsané na obálce, ale když šla máma tuhle věc pořídit, VÝSLOVNĚ jsem ji žádal, aby koupila takovou, co na ní není slovo „deník“.

⁵⁸ ROWLINGOVÁ, Joanne K. *Harry Potter a kámen mudrců*. 1. vydání. Albatros a. s., Praha, 2000, s. 243. ISBN 80-00-00788-6.

Fakt skvělý. Ještě by mi scházelo, aby mě s touhle knížkou přistihnul nějaký pitomec a začal si myslet kdovíco.

A ještě jednu věc chci říct rovnou. Byl to MÁMIN nápad, ne můj.

Ale jestli si myslí, že si sem budu zapisovat svoje „pocity“ nebo co, tak se zbláznila. Takže nečekejte, že bude nějaké „milý deníčku“ tohle a „milý deníčku“ támhleto.

Jediný důvod, proč jsem souhlasil, je ten, že až jednou budu bohatý a slavný, budu mít na práci lepší věci než celý den odpovídat lidem na pitomé otázky. A tahle knížka se pak může hodit.⁵⁹

5. Odpověz na otázky k textu. Žáky vedeme k propojení ich-formy a 1. osoby jednotného čísla.

O čem text je?
Co textu asi předcházelo?
Kolik je v příběhu postav a jak se jmenují?
Kdo příběh vypravuje? Účastní se přímo události, kterou text zachycuje?

6. Pokus se 1. text vyprávět v ich-formě, vyber si, kterou z postav v příběhu budeš. 2. text naopak převed' do er-formy.

⁵⁹ KINNEY, Jeff. DENÍK malého poseroutky – Zápisky Grega Heffleyho. 1. vydání. Albatros Media a. s., Praha, 2009, s. 1. ISBN 978-80-00-02225-3.

4.3.2 PRACOVNÍ LIST ČÍSLO 2

1. Pozorně si přečti text.**Liška a čáp**

Liška pozorovala čápa, jak chodí kolem rybníka a ponořuje svůj dlouhý zobák do vody, jako by měřil její hloubku. Vypadal tak rozvážně, že hned dostala nápad, jak si z něho vystřelí.

Přišla blíž a povídá: „Příteli, ráda bych tě pozvala na oběd. Přijď zítra v poledne, já něco dobrého přichystám.“ Čáp nemohl tak zdvořilé pozvání odmítnout. Přišel přesně v poledne a ucítil vůni dobré polévky. Liška nalila polévku do mělkých talířů. Sama ji s chutí vysrkala a bavila se tím, jak čáp marně klapal svým dlouhým zobákem a nemohl polévku z mělkého talíře ani ochutnat.

Když se za pár dnů znovu potkali, čáp lišku pozval, aby tentokrát přišla ona na oběd k němu. „Ten čáp je nepoučitelný hlupák,“ pomyslela si, když ji přivítala vůně dobré kaše, právě takové, jakou měla ráda. Čáp přinesl kaši na stůl ve dvou džbánech. Nořil zobák do džbánu, pomlaskával, ale liška si nemohla ani líznout. Džbán měl tak úzké hrdlo, že jí sevřel tlamu jako náhubek. „Tak to vidíš,“ řekl čáp, když se najedl. „Teď půjdeš domů hladová a ještě s ostudou.“

A měl pravdu. Protože na každého vtipálka, který si myslí, že snědl všechnu vtipnou kaši, jednou dojde.⁶⁰

2. Převyprávěj bajku svým spolužákům, kteří ji nečetli. Postupně nám vznikají 4 verze. Jak moc se příběh změnil? Z jakého důvodu?

3. Odpověz na otázky.

O čem příběh vypráví?
Jaké z něho plyne ponaučení?
Jaké znaky má bajka?

⁶⁰ ŠRUT, Pavel. *Ezopovy bajky* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2020 [cit. 11.04.2021]. Dostupné z https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/53/44/17/ezopovy_bajky.pdf.

4. Sestav osnovu bajky. Každý odstavec vyjádři jednou větou, vzniknou ti tak body osnovy.

1. odstavec	
2. odstavec	
3. odstavec	
4. odstavec	

5. Najdi v textu slovesné tvary v oznamovacím, rozkazovacím a podmiňovacím způsobu a napiš je.

způsob	vyhledaný slovesný tvar
oznamovací	
rozkazovací	
podmiňovací	

6. První odstavec textu převed' tak, že užiješ slovesné tvary v množném čísle. Změní se díky tomu význam bajky? Které jazykové jevy si musíme odůvodnit?

jednotné číslo
Liška pozorovala čápa, jak chodí kolem rybníka a ponořuje svůj dlouhý zobák do vody, jako by měřil její hloubku. Vypadal tak rozvážně, že hned dostala nápad, jak si z něho vystřelí.
množné číslo

ZÁVĚR

Tématem diplomové práce je Učivo o slovesech na 1. stupni ZŠ. Jejím cílem bylo porovnat učebnice českého jazyka ve 3.–5. ročníku podle zadaných kritérií, provést výzkum ověřující znalost učiva o slovesech prostřednictvím pracovního listu zadaného žákům online a následně vytvořit pracovní listy zaměřující se na propojení jazykové a komunikační složky jazyka. Tento cíl byl splněn.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol: Didaktické aspekty učiva o slovesech, Analýza učebnic českého jazyka, Výzkum a Návrh aktivit, cvičení. První se zabývá teorií.

Druhá kapitola se věnuje porovnání ucelených řad učebnic 3.–5. ročníku vydaných po roce 2000. Analýza je doplněna o obrazový materiál. Nejméně cvičení k dostatečnému zvládnutí učiva se objevuje v učebnicích nakladatelství Didaktis. Učebnice nakladatelství Fraus jsou uzpůsobeny tak, aby si žáci mohli lépe propojit souvislosti mezi jazykovými rovinami. Zařazují čtení s porozuměním. Obsahují velké množství cvičení sloužících k upevnění učiva o slovesech. Učebnice nakladatelství Nová škola zavádí učivo slovesného způsobu až v 5. ročníku. Učebnice nakladatelství Taktik v 5. ročníku již opakuje učivo o slovesech minimálně. K propojení jazykové složky jazyka s komunikační dochází v učebnicích pouze minimálně.

Ve třetí kapitole interpretuji výsledky výzkumu, ve kterém ověřuji znalost učiva o slovesech u 60 žáků 5. ročníků na základní škole. Výsledky mohou být ovlivněny dlouhodobou distanční výukou. Ve všech těchto třídách ale probíhaly online hodiny českého jazyka. Žáci byli nejméně úspěšní v řešení posledního úkolu zaměřeného na porozumění stylistického využití sloves a jejich tvarů. Podle jejich slov zadání úkolu nerozuměli, protože nejsou na takové zadání z hodin zvyklí. Dělal jim problém přemýšlet nad tím, jakou funkci mohou mít slovesa v textu. Mluvnické kategorie žáci probírají od 2. do 5. třídy. Nejtěžší pro ně bylo určování způsobu daných slovesných tvarů, které byly užity ve větách. Příčinou chyb byla interference slovesného způsobu a druhů vět podle postoje mluvčího ke skutečnosti.

V poslední kapitole jsem se snažila vytvořit cvičení propojující jazykovou složku jazyka s komunikační. Úkoly jsou určeny pro 3.–5. ročník ZŠ. Žáci si lépe osvojují nové jazykové učivo, pokud vědí, jakou má funkci a jak ho použít také v běžném životě.

Zpracování diplomové práce pro mě bylo přínosné a předpokládám, že její části budu dále využívat i ve své učitelské praxi.

RESUMÉ

Diplomová práce „*Učivo o slovesech na 1. stupni ZŠ*“ se zabývá jazykovou a komunikační složkou českého jazyka, která zahrnuje učivo o slovesech.

Dělí se do čtyř kapitol. Teoretická část obsahuje didaktické aspekty učiva o slovesech.

V praktické části provádím analýzu ucelených řad učebnic českého jazyka 3.–5. ročníku a porovnávám je na základě třech kritérií – Pojetí učiva o slovesech v učebnicích jednotlivých nakladatelství, Různorodost cvičení u sloves v učebnicích jednotlivých nakladatelství a Propojení učiva o slovesech s učivem komunikační a slohové výchovy v učebnicích jednotlivých nakladatelství.

Následně za pomoci výzkumu ověřuji znalost učiva o slovesech u 60 žáků 5. ročníků ZŠ Jana Amose Komenského v Karlových Varech.

V závěrečné části vytvářím návrhy aktivit pro 3.–5. ročník a pokouším se o propojení jazykové složky učiva s komunikační.

The thesis “*Introducing verbs at primary school – methods and contents*“ focuses on linguistic and communication of Czech language, which encompasses verb learning. It is split into four main chapters. Theoretical part focuses on didactic aspects of verb learning.

The practical part carries out analysis of full series of textbooks for 3rd to 5th grade of elementary school and compares them based on three criteria – concept of curriculum in individual textbooks based on their publisher. Verb exercise diversity in individual textbooks based on their publisher. Interconnection of verb curriculum with communication and style curriculum in individual textbooks based on their publisher.

Using research this work verifies knowledge and skill level of verb learning with 60 students of 5th grade ZŠ Jana Amose Komenského v Karlových Varech.

The final part of the thesis creates activities and exercises for 3rd to 5th grade students and attempts to connect language components of verb learning with communication.

SEZNAM INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

BRABCOVÁ, Radoslava a kolektiv. *Didaktika českého jazyka*. SPN: Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 136.

BURIANOVÁ, Hana a kolektiv. *Český jazyk pro 3. ročník základní školy*. Didaktis, 1. vydání, 2004. ISBN 978-80-7358-001-8.

ČAVNICKÁ, Drahúše. *Hravá čeština 5*. Praha: Taktik, 2. vydání, 2018. ISBN 978-80-7563-136-7.

ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování*. SPN: Praha, 2. vydání, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil. *Didaktika češtiny*. SPN: Praha, 1. vydání, 1989. ISBN 80-04-22439-3.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 3, učebnice pro 3. ročník základní školy*. NNŠ, 3. vydání, 2016. ISBN 978-80-7289-790-2.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník základní školy*. NNŠ, 3. vydání, 2016. ISBN 978-80-7289-763-6.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. *Český jazyk 5, učebnice pro 5. ročník základní školy*. NNŠ, 2. vydání, 2016. ISBN 978-80-7289-792-6.

GRÜNHUTOVÁ, Petra a kolektiv. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. Didaktis, 1. vydání, 2005. ISBN 978-80-7358-039-1.

HORÁČKOVÁ, Martina a kolektiv. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. Didaktis, 1. vydání, 2007. ISBN 978-80-7358-071-1.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro základní školy 3*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-390-3.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro základní školy 4*. Praha: SPN, 2009. ISBN 978-80-7235-423-8.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro základní školy 5*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-453-5.

HUBÁČEK, Jaroslav a kolektiv. *Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. Praha: SPN, 1988. ISBN 80-04-23958-7.

HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. Vade mecum bohemiae, s. r. o., 4. vydání, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.

KOSOVÁ, Jaroslava a kolektiv. *Český jazyk pro 3. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 1. vydání, 2009. ISBN 978-80-7238-857-8.

KOSOVÁ, Jaroslava a kolektiv. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 1. vydání, 2010. ISBN 978-80-7238-934-6.

KOSOVÁ, Jaroslava a kolektiv. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 1. vydání, 2011. ISBN 978-80-7238-960-5.

KINNEY, Jeff. *DENÍK malého poseroutky – Zápisky Grega Heffleyho*. Praha: Albatros Media a. s., 1. vydání, 2009. ISBN 978-80-00-02225-3.

MACDONALDOVÁ, Betty. *Paní Láryfáry*. Praha: Lika klub, 2. vydání, 2001. ISBN 80-86069-18-4.

OLŽBUTOVÁ, Jana. *Hravá čeština 3*. Praha: Taktik, 1. vydání, 2016. ISBN 978-80-7563-004-9.

ROWLINGOVÁ, Joanne K. *Harry Potter a kámen mudrců*. Praha: Albatros a. s., 1. vydání, 2000. ISBN 80-00-00788-6.

STIERANKOVÁ, Ilona. *Hravá čeština 4*. Praha: Taktik, 1. vydání, 2016. ISBN 978-80-7563-030-8.

SVATOŠ, M. a kolektiv. *Dějiny Univerzity Karlovy I.*, Praha: Univerzita Karlova, 1. vydání, 1995. ISBN 80-7066-968-3.

ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kolektiv. *Školní výpravy do krajiny češtiny*. Plzeň: Fraus, 2020. ISBN 978-80-7489-595-1.

Online zdroje:

Lego stavebnice Albert [online]. [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://www.albert.cz/lego>

Morfologie českého jazyka [online]. [cit. 28. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.unium.cz/materialy/zcu/fpe/morfologie-cj-m12688-p1.html>.

NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti I* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/58/narodni_bachorky_a_povesti_I.pdf.

ŠRUT, Pavel. *Ezopovy bajky* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2020 [cit. 11.04.2021]. Dostupné z https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/53/44/17/ezopovy_bajky.pdf.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. [cit. 29. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>.

Tematický obraz: Vyprávěj pohádku: *O řepě* [online]. [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://www.hrajeme-si.cz/vyukove-tematicke-obrazy-a1/27-tematicky-obraz-vypravej-pohadku-o-repe.html>.

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ

Obrázek 1: Jednoduché a složené slovesné tvary	17
Obrázek 2: Dějová slovesa.....	18
Obrázek 3: Časování sloves	19
Obrázek 4: Přihláška na tábor	20
Obrázek 5: Slovesa k obrázkům.....	22
Obrázek 6: Práce s chybou.....	22
Obrázek 7: Použití sloves.....	23
Obrázek 8: Spojky aby, kdyby	24
Obrázek 9: Slovesné tvary	24
Obrázek 10: Nahrazení infinitivu určitým tvarem sloves	25
Obrázek 11: Nesprávné tvary.....	25
Obrázek 12: Slovesný způsob	27
Obrázek 13: Hry	28
Obrázek 14: Vyprávění se zadanými slovesy	29
Obrázek 15: Rozhovor	30
Obrázek 16: Synonyma	30
Obrázek 17: Vhodná slovesa.....	30
Obrázek 18: Vyber téma a vypravuj	31
Obrázek 19: Vyjádření sloves ve sloupcích	31
Obrázek 20: Slovesné tvary z hlediska spisovnosti	32
Obrázek 21: Tvoření vět.....	33
Obrázek 22: Poučka	33
Obrázek 23: Spisovný, spisovný hovorový, spisovný knižní tvar	34
Obrázek 24: Úkoly	35
Obrázek 25: Obrázková osnova pohádky	48
Obrázek 26: Reklama – Lego stavebnice.....	55
Obrázek 27: Sbírejte body.....	55
Obrázek 28: Získejte stavebnici	55
Graf 1: Podtrhni všechna slovesa.....	39
Graf 2: Urči mluvnickou osobu zvýrazněných slovesných tvarů	40
Graf 3: Urči číslo zvýrazněných slovesných tvarů	40

Graf 4: Urči slovesný způsob zvýrazněných slovesných tvarů.....	42
Graf 5: Převeď slovesný tvar z 1. osoby množného čísla do 2. osoby množného čísla....	43
Graf 6: Přepiš celé věty	43
Graf 7: Převeď tvary sloves z minulého času do budoucího času	44
Graf 8: Procentuální úspěšnost zadaných úkolů	45